

UiT Norges arktiske universitet

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning
Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi, AHR

Hurtigruta DS *Irma* i okkupasjonshistorien

En undersøkelse av DS *Irma* som problematisk okkupasjonshistorie

Andreas Kvamme Nygaard

Masteroppgave i historie ved lektorutdanningen 8.-13. trinn, HIS-3980, juni 2020

Sammendrag

Denne masteroppgaven tar for seg saken om hurtigruta DS *Irma* som ble senket av norske motortorpedobåter 13. februar 1944. Totalt mistet 61 sivile nordmenn livet i operasjonen. Saken ble dysset ned i lang tid, hvilket er begrunnelsen for valget av dette temaet. I denne oppgaven ønsker jeg å antyde et svar på problemstillingen: *prøvde Sjøforsvaret aktivt å legge et lokk på DS Irma-saken?* Hensikten med oppgaven er å utforske hvordan problematisk historie som senkingen av DS *Irma* har blitt behandlet i okkupasjonslitteraturen og hvordan dette kommer til uttrykk i Sjøforsvarets handlinger. Jeg har kommentert hvordan okkupasjonshistorien har forandret seg, og sett nærmere på årsaken til denne forandringen. Irma-saken ble først ordentlig nevnt og begrunnet av Sjøforsvaret i en dokumentarserie som ble utgitt i 1969. Fremstillingen har blitt kritisert i ettertiden og har fungert som Sjøforsvarets offisielle standpunkt på saken helt frem til 1997.

Jeg har benyttet aviser, okkupasjonslitteratur og brevkorrespondanse for å besvare oppgaven. Avisene gir innblikk i hvordan offentligheten ble informert om saken da den ble problematisert på 1990-tallet. Korrespondansen, så vel som noen av avisene, fikk jeg av pensjonert kommandørkaptein Marcus Osen som var saksbehandler i Sjøforsvaret i den perioden. Materialet har latt meg bygge en teoretisk ramme som jeg bruker for å belyse funnene. Det virker som problematisk historie hadde liten plass i okkupasjonshistorien fordi tidsånden ikke var interessert nok i det til å inkludere den. Interessecumulatoren er helt avgjørende for valg av forskningsområder, og dette strekker seg også til Sjøforsvarets holdning til senkingen.

Forord

Denne oppgaven har, som så mye annet, blitt preget av de ekstraordinære smitteverntiltakene som ble iverksatt tidlig i mars 2020. En del av arbeidet har foregått uforstyrret, men noen utfordringer har oppstått. Grunnet smittevernhensyn har institusjoner som Riksarkivet vært stengt i en lengre periode og fortsetter å holde stengt utover leveringsfristen til denne masteroppgaven. Derfor har min mulighet til å oppsøke arkivet uteblitt, hvilket har skapt konsekvenser for oppgaven.

Materialet jeg ønsket å lese i arkivet ville vært diverse rapporter som ble samlet av Sjøforsvaret etter andre verdenskrig. Hovedinnholdet i disse rapportene er ikke ukjent for meg, da de fleste av verkene jeg skriver om i oppgaven er basert på dem. Likefult ville dokumentene vært av stor interesse og ville vært en verdifull ressurs i arbeidet med masteroppgaven. Min egen lesing av rapportene kunne gitt økt innsikt, men ville trolig ikke påvirket oppgavens konklusjon i stor grad siden innholdet er godt dokumentert i forskjellige verk. Men det ville styrket validiteten til oppgaven.

En spesiell takk til veileder Tom Kristiansen som har gitt innspill, stilt kritiske spørsmål og kommet med kloke tilbakemeldinger. Marcus Osen fortjener også takk som tok seg tid til å finne frem materiale jeg fikk bruke i denne oppgaven. Takk til medstudentene på lesesalen som har gjort semesteret underholdende og masterprosessen artig. Tusen takk til Hege som har lagt mye tid og tålmodighet i korrekturlesning av oppgaven.

Tromsø, juni 2020

Andreas Kvamme Nygaard

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1 – Introduksjon, problemstilling, teori og metode.....	1
1.1 Hovedmål.....	1
1.2 Bakgrunn for prosjektet	1
1.3 Problemstilling og forskningsspørsmål.....	3
1.4 Teoretisk ramme	4
1.5 Kilder og metode.....	8
1.6 Oppgavens struktur	10
Kapittel 2 – Historiografi	12
2.1 Norges sjøkrig.....	14
2.2 Lang kyst!	15
2.3 Angrep i skjærgården.....	18
2.4 Handelsflåten i krig.....	19
2.5 Alliert i krig og fred	20
2.6 Krig og okkupasjon 1939-1945	20
2.7 Propagandaperspektivet	21
2.8 Refleksjon	24
Kapittel 3 - Funn og gjennomgang av kilder	26
3.1 Brev fra Astrup Nilssen til Marcus Osen 16. april 1997.....	27
3.2 Brev fra Astrup Nilssen til Per Danielsen 15. april 1997	27
3.3 Tidenes Krav, lørdag 12. februar 1994	29
3.4 Nordlys, 1997.....	32
3.5 DS <i>Irma</i> i offentligheten	39
Kapittel 4 – Analyse og drøfting av funn.....	44
4.1 Er det en generell tendens til å aktivt unngå problematiske hendelser i okkupasjonshistorien?	44

4.2 Hvorfor fikk ikke problematisk historie plass?.....	46
4.3 Hvordan kommer hemmeliggjøringen til uttrykk?	47
4.4 Oppsummering av drøftingen	50
Kapittel 5 – Konklusjon og avsluttende notater.....	52
5.1 Konklusjon.....	52
5.2 Avsluttende notater	54
Referanser	55

Kapittel 1 – Introduksjon, problemstilling, teori og metode

1.1 Hovedmål

Denne oppgaven har som hovedmål å utforske omstendighetene rundt senkingen av hurtigruteskipet DS *Irma*. Dette skjedde 13. februar 1944 og ble utført av den norske eksilmarinen ved Hustadvika. Et sentralt poeng blir å undersøke på hvilken måte hendelsen er inkludert i okkupasjonshistorien og drøfte hvorfor den ikke alltid har blitt tatt med. Oppgaven vil også ta for seg norsk krigshistorie og se på variasjonene i historieskrivingen. Senkingen av DS *Irma* var en av mange saker som i en periode ikke ble inkludert i fortellingen om krigen i Norge. Denne oppgaven har som hensikt å belyse noen av årsakene til hvorfor det ble slik, men ønsker ikke å male et sort-hvitt bilde hvor en side består av kyniske aktører og den andre av underrepresenterte helter. Mentaliteten etter krigen blir derfor et viktig tema i denne oppgaven. Jeg vil komme inn på spørsmål om hva som danner grunnlaget for okkupasjonshistorien, hvordan har den utviklet seg og hvor den står i dag. Senkingen av DS *Irma* vil derfor bli drøftet i lys av en historiografisk oversikt og ulike kilder.

I arbeidet med denne oppgaven har jeg fått hjelp av pensjonert kommandørkaptein Marcus Osen. Han var saksbehandler i Sjøforsvarsstaben for *Irma*-saken da den ble tatt opp i offentligheten på 1990-tallet. Gjennom dette arbeidet ønsker jeg derfor å belyse en mindre kjent tragedie under krigen, diskutere hvordan det skjedde og hvorfor det tok så lang tid før saken kom frem.

1.2 Bakgrunn for prosjektet

Prosjektet henter også sin inspirasjon fra tidligere arbeid jeg har gjort gjennom utdanningsløpet. På tredjeåret i studieløpet valgte jeg å skrive en bacheloroppgave om hendelsene ved Hegra festning i Trøndelag. Den gangen ønsket jeg å undersøke hvordan festningen ble et symbol på norsk motstand under andre verdenskrig. Jeg fattet en personlig interesse for norsk identitetsskaping gjennom bruk av historie og la vekt på hvordan krigen har blitt en betydelig del av vår kollektive identitetsforståelse. Når jeg nå får muligheten til å utføre et større og mer intrikat arbeid ønsker jeg å fortsette i samme sporet, men samtidig tilnærme meg minnehistorie på en annen måte. Bacheloroppgaven min handlet om

symbolskaping og hvordan Hegra festning aktivt ble bevart. Denne oppgaven ser på én hendelse under krigen som lenge ikke fikk plass i historiebøkene.

I dette avsnittet presenterer jeg kort hendelsesforløpet kvelden DS *Irma* ble senket. Det mener jeg er relevant for å vise hvorfor jeg ønsker å se nærmere på dette temaet. Den 13. februar 1944 ble to motortorpedobåter (MTB) slept fra Shetland på kurs nordover mot Folla. Der hadde de ordre om å angripe fiendtlig skipstrafikk langs kysten. Denne planen ble forandret da været forverret seg. Den nye planen gikk ut på å ligge på vent i området rundt Kristiansund.¹ Sjefen for MTB 627 og MTB 653 var løytnant Per Edvard Danielsen. Litt over klokka 16.00 observerte mannskapet to skip. Etter flere resultatløse forsøk på å kontakte kapteinene som førte skipene avfyrte MTBene alle sine torpedoer mot hurtigruta DS *Irma* og lasteskipet DS *Henry*. 65 mennesker mistet livet i torpederingen. Forklaringen i ettertid gir inntrykk av at norske styrker hadde god grunn til å angripe de to skipene. Det ble hevdet at DS *Irma* og DS *Henry* ikke hadde nasjonalitetsmerker, at skipene var mørklagt og seilte uten navigasjonslys og at de seilte i konvoi med et tysk marinefartøy.² Denne forklaringen har i ettertid blitt avvist da det viste seg at begge skipene hadde merker som skulle være tilstrekkelige, og avvisingen har kommet fra både faglige og personlig motiverte personer. Alle de anførte grunnene til å agere har i ettertid vist seg å være feilaktige. Senkingen har blitt beskrevet som et av de mest tragiske skipstapene under andre verdenskrig.³

Den viktigste grunnen til at jeg har valgt å fokusere på senkingen av hurtigruta er at det tok lang tid for Sjøforsvaret å innrømme feil og beklage det hele. At norske styrker senket skipet var lite kjent for allmenheten, og tilhører en del av okkupasjonshistorien som lenge ikke var skikkelig utforsket.⁴ Først på 1990-tallet ble det stilt krav til Sjøforsvarets ledelse om å komme med en forklaring på hvorfor dette ikke har blitt tatt opp i offentligheten. Dette ledet til en offentlig beklagelse fra Sjøforsvaret i 1997, og i 2002 avduket kong Harald et minnesmerke i Hustadvika over de omkomne.

¹ Erik Anker Steen, *Norges sjøkrig 1940 – 1945: Marinens operasjoner fra baser i Storbritannia m. v.*, Del 2, bind 6, (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1969), s. 19-21; Trygve Nordanger, *Lang kyst! En fortelling om fartøyer og folk på norskekysten under krigen*, (Bergen, Nordanger Forlag, 1975), s. 20

² Steen, *Norges sjøkrig 1940 -1945*, s. 19-21; Trygve Nordanger, *Lang kyst! En fortelling om fartøyer og folk på norskekysten under krigen*, (Bergen, Nordanger Forlag, 1975), s. 188.

³ Nordanger, *Lang kyst*, s. 186-188.

⁴ Nordanger, *Lang kyst*, s. 186.

1.3 Problemstilling og forskningsspørsmål

Som jeg har beskrevet i avsnittene over ønsker jeg i denne oppgaven å utforske hvorfor det tok så lang tid før Irma-saken ble tatt opp i offentligheten og Sjøforsvaret beklaget hendelsen. Min problemstilling er derfor om Sjøforsvaret aktivt prøvde å legge lokk på Irma-saken. Det er det enkle konkrete spørsmålet mitt, men det fører med seg flere underspørsmål som jeg også ønsker å undersøke. Intensjonen er som nevnt ikke å fordele skyld, men mer å forstå tendensen til å bevisst velge bort mer problematiske deler av okkupasjonshistorien. DS *Irma* er ikke den eneste tragedien under krigen der norske eller allierte styrker rammet norske sivile, men den er mitt utgangspunkt for å diskutere denne typen historieskaping. For å skape oversikt setter jeg opp et hierarkisk system hvor problemstillingen står øverst og de underordnede forskningsspørsmålene kommer under.

Prøvde Sjøforsvaret aktivt å legge et lokk på DS *Irma*-saken?

- Er det en generell tendens til å aktivt unngå problematiske hendelser i okkupasjonshistorien?
- Hvorfor fikk ikke denne typen historie plass i tidligere historieskriving?
- Hvis det faktisk ble lagt lokk på senkingen av DS *Irma*, hvordan kommer det til uttrykk i forskjellige medier?

De to første forskningsspørsmålene mine ønsker jeg å utforske ut i fra de teoretiske rammene jeg redegjør for under. Det er et reelt historisk-patriotisk spørsmål knyttet til okkupasjonshistorie, og jeg mener at det ikke er for drastisk å si at hendelsen med DS *Irma* kunne farget *vår* historie. Når det er sagt skal jeg ikke påstå at denne delen av historien har med overlegg blitt utelatt av historikere i den forstand at en komité har valgt den vekk. Men det er like fullt sentrale spørsmål for å danne en god forståelsesramme rundt etableringen av okkupasjonshistorien. I oppgaven vil jeg derfor å studere forskjellige bøker som har omtalt senkingen av DS *Irma* og DS *Henry*. Jeg trekker også frem bøker hvor senkingen ikke er nevnt der jeg opplever det som naturlig å diskutere dem. Jeg kommer inn på de forskjellige forfatternes bakgrunn, tidspunktene bøkene deres ble utgitt og intensjonen bak verkene. Senere vil jeg forsøke å besvare forskningsspørsmålene gjennom diskusjon og analyse av funn i lys av den teoretiske rammen.

Det siste forskningsspørsmålet ønsker jeg å komme nærmere et svar på gjennom historiografien og med annet kildemateriale. Jeg har etablert kontakt med kommandørkaptein Marcus Osen som var en av de sentrale aktørene bak den nye interessen for saken på 1990-tallet. Osen var saksbehandler i sjøforsvarsstaben på 1990-tallet og var med i prosessen da en minnesmarkering ble finansiert og minnesmerket avduket. Samlet sett skal problemstillingen besvares på bakgrunn av primærkilder fra Marcus Osen, forskjellige aviser mellom 1944 og 2002 og den historiske litteraturen som vil bli beskrevet i kapittel to av oppgaven.

1.4 Teoretisk ramme

Den teoretiske rammen rundt oppgaven min er knyttet til ulike perspektiver på norsk okkupasjonshistorie. Det er mange forskjellige momenter jeg ønsker å benytte som rammeverk til min oppgave. Tanken er at alle disse skal ligge til grunn for å diskutere hvordan okkupasjonshistorien har blitt formet. Oppgaven kommer til å ha mye til felles med minnehistorie, da en studie av hvordan historien har blitt skapt er direkte sammenlignbar med hvordan vi minnes vår fortid. Den teoretiske rammen er derfor inndelt i to kategorier. Den første skal beskrive hvordan en historisk tekst blir til. Mer spesifikt, hvilke utvalg som har blitt gjort og hva teksten representerer som et ferdig produkt. Den andre kategorien utforsker den patriotiske historieskrivingen som utviklet seg etter krigen, hvordan den utviklet seg og til slutt hvor historieskrivingen står i dag. Jeg understreker også at formålet med denne rammen ikke er å undersøke om norsk okkupasjonshistorie som et nasjonalt fenomen bevisst og kynisk har valgt bort alt som ikke passer inn under «fortellingen om Norge under krigen», men heller belyse mentalitet som muliggjorde det, eksemplifisert med DS *Irma*.

Synne Corell har skrevet boken *Krigens ettertid. Okkupasjonshistorien i norske historiebøker*, som ble publisert i 2010. I denne boken har hun analysert tre forskjellige historieverk som ble utgitt til forskjellige årstall, og hun definerer forskjellige begreper og punkter som er sentrale for disse litterære arbeidene. Corell bruker begrepet «vi-felleskapet». Det omfatter den kollektive forståelsen av vår historie, som noe felles vi alle kan kjenne igjen.⁵ En bivirkning av «vi-felleskapet» er at ikke alt kan bli inkludert. Noen grupper eller hendelser var overrepresentert og overskygget deler av okkupasjonshistorien. Ikke alles historie fra krigen

⁵ Synne Corell, *Krigens ettertid: Okkupasjonshistorien i norske historiebøker* (Oslo: Scandinavian Academic Press, 2010), s. 26.

er den samme, men for at noe skal være kollektivt så er noen, eller noe, nødt til å angi veien for hva som defineres som felles. Konkret betyr det at deler av den norske okkupasjonshistorien representerer alle, og derfor blir «noen representanter for nasjonens andre».⁶ Det jeg ønsker å understreke her, er at den skrevne historien ikke er *feil*, men ikke alle sider ved den kunne bli inkludert på kort tid. «Historien om okkupasjonen av Norge kan fortelles som en hendelse som på kort sikt var en katastrofe, men som over tid endte i en nasjonal seier».⁷ Dette utsagnet mener Corell karakteriserer vår okkupasjonshistorie – på et generelt plan. Det kommer i alle fall tydelig til uttrykk i den skriftlige okkupasjonshistorien, og sikkert i den kollektive oppfattelsen av krigen. Jeg vil argumentere med at det ut ifra en slik forståelse vil være hendelser som faller utenfor, hvilket kanskje fremstår som åpenbart, men det er likefullt sant.

Den oppfatningen av krigen som Corell beskriver fører med seg noen mulige konsekvenser. Det er naturlig at man føler stolthet av Norges rolle, spesielt hvis fokuset ligger på alt nordmenn fikk til. Hva jeg opplever som mer interessant for denne oppgaven er skyggesiden av heltefortellingen. Krig i seg selv er en menneskelig tragedie, en desperat situasjon, og da vil det nødvendigvis skje feil og grusomheter som ingen er stolte av i ettertid. Denne delen av historien passer muligens ikke inn i historieskrivingen om «[...]en nasjonal seier». Basert på det jeg til nå har skrevet antyder jeg at mye av den skriftlige okkupasjonshistorien har vært en smule ensfarget. Derfor var det grunn til å etterlyse en mer problematiserende historieskriving.

Odd-Bjørn Fure har skrevet artikkelen *Norsk okkupasjonshistorie. Konsensus, berøringsangst og tabuisering*. Artikkelen er å finne i boken *I krigens kjølvann. Nye sider ved norsk krigshistorie og ettertid*, redigert av Svein Ugelvik Larsen og utgitt i 1999, og er spesielt interessant for oppgaven min. Den bygger på at norsk okkupasjonshistorie i liten grad har fokusert på de delene av historien som er negativt ladet, delene han omtaler som «problematiske og traumatiske hendelser».⁸ Han trekker frem at okkupasjonshistorien som har blitt fortalt er preget av de spørsmålene det hersker konsensus om, nemlig motstanden mot nazismen og vårt forsvar for demokratiet. Oppsummert har en stor del av forskningsområdet

⁶ Corell, *Krigens ettertid*, s. 26.

⁷ Corell, *Krigens ettertid*, s. 29.

⁸ Odd Bjørn Fure, «Norsk okkupasjonshistorie. Konsensus, berøringer og tabuisering,» i *I krigens kjølvann. Nye sider ved norsk krigshistorie og etterkrigstid*, red. Stein Ugelvik Larsen (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), s. 31-32.

vektlagt de områdene alle er enige om, delene som vi ønsker ha med i vår kollektive erindring fra krigen.⁹

Behandlingen av torpederingen av DS *Irma* er følgelig ikke noe isolert tilfelle, hvilket heller ikke er overraskende. Fure mener at i 1999 stod okkupasjonshistorien for en overrepresentasjon av temaet «motstand og kamp», og at historiske forskningsområder som ikke passer inn i denne fremstillingen heller ikke har blitt utforsket som de burde. Han eksemplifiserer dette med å trekke frem temaer han mener burde arbeides med grundigere: jødernes skjebne, frontkjemperne, likvidasjonsproblematikken, kollaboratørene og deres barn, barn av norske kvinner og tyske soldater og «*blodveien*».¹⁰ Det siste punktet er navnet gitt på skjebnen til de mange utenlandske krigsfangene som ble plassert i leirer i Norge. De var fanger fra Sovjetunionen, og et stort antall av disse fangene døde som tvangsarbeidere i Norge.¹¹ Disse temaene var kontroversielle som det ifølge Fure lenge ikke ble fokusert nok på. Situasjonen er annerledes i dag, men da Fure skrev sin artikkel var det rom for utvikling på feltet. Delene av okkupasjonshistorien som Fure trekker frem er ikke direkte sammenlignbare med senkingen av DS *Irma*, da rammene for hendelsene var forskjellige. Men som eksempel på problematisk historie mener jeg at DS *Irma* hadde passet inn.

Fure kommer også med et forslag til forklaring på hvorfor det har blitt sånn, da han skriver at den konsensusforestillingen som har blitt etablert er en mulig årsak. Dette er en forestilling som historisk har gitt lite rom for den dystre og mørkere historien – et forum som ikke har dedikert nok plass til vanskelige eller traumatiske forhold i okkupasjonskonteksten.¹² Fure avslutter sin artikkel med en formodning om at Norges forskningsråd burde prioritere den neglisjerte historien. Gjennom å fokusere annerledes kan den kollektive erindringen av okkupasjonshistorien forandres. Endringen kan bli drastisk, men nødvendig. Fure trekker fram Tyskland og Frankrike som eksempler på land som har gjennomførte en slik prosess, og mener at hvis de greide å gjennomføre et krigshistorisk oppgjør er Norge også i stand til å få det til.¹³ Fures oppfordring om at neglisjert historie burde bli mer prioritert ble hørt, og selv hadde han en aktiv rolle i denne prosessen. Han var blant annet den første

⁹ Fure, «Norsk okkupasjonshistorie. Konsensus, berøringer og tabuisering,» s. 31-32.

¹⁰ Fure, «Norsk okkupasjonshistorie. Konsensus, berøringer og tabuisering,» s. 33-38.

¹¹ Fure, «Norsk okkupasjonshistorie. Konsensus, berøringer og tabuisering,» s. 37.

¹² Fure, «Norsk okkupasjonshistorie. Konsensus, berøringer og tabuisering,» s. 39.

¹³ Fure, «Norsk okkupasjonshistorie. Konsensus, berøringer og tabuisering,» s. 39-43.

forskningsdirektøren for HL-senteret og har gjennom den rollen fremmet kunnskapsnivået om temaer som holocaust.

Historieskriving og identitetsskaping er to sentrale grunnbegreper i denne oppgaven. Disse to tankene spiller på hverandre og bidrar til vår erindring av fortiden. For å samle disse begrepene under ett bruker jeg minnehistorie som paraplybegrep. Det er et passende begrep da det beskriver hvordan vi holder krigen i minne. Krigen fortsetter å være et viktig tema for historikere og journalister i hele landet, selv om vi stadig kommer lengre unna den. Guri Hjeltnes skrev en artikkel i tidsskriftet Prosa i 2017. Artikkelen har tittelen *Historiene som enda ikke er fortalt*, og i den går hun gjennom ulike interesseområder innen okkupasjonshistorien. Det som tydelig kommer frem i Hjeltnes sin artikkelen er at til tross for at avstanden i tid øker blir spennvidden av krigstematikk bredere. Hun forklarer det slik:

Det var en stor hendelse i norsk historie – med spennvidde – det var et brudd, kontinuitet, konflikt og spenning, mange aktører, en fremmed okkupasjonsmakt som satte norsk samfunnsliv under press på bred front, et nazistisk kollaboratørparti, motstand, medløpere, et nytt hverdagsliv, et nytt arbeidsliv – arbeidsledigheten forsvant, et gjennomregulert og gjennomrasjonert samfunn vokste fram. Temaene er utallige. Kildetilfanget har økt.¹⁴

Selv om det er skrevet, og fortsatt skrives mye i norsk okkupasjonshistorie, er et sentralt spørsmål hva som bør belyses i ytterligere grad. Det finnes temaer som enda ikke har blitt utforsket nok, og grunnfortellingen om okkupasjonen trenger stadig å bli utfylt. Ole Kristian Grimnes sin bok *Norge under andre verdenskrig 1939-1945* (2018) er et verk med hensikt om å samle mindre presentert okkupasjonshistorie og fremstille det sammen med mer kjente hendelser. Hjeltnes (2017) beskriver denne boken som et samlende verk om krigen i sin totalitet, dermed er det en bok som inkluderer mindre belyst historie.¹⁵ Dette konkretiserer en tydelig og vesentlig forandring i historieskrivingen. Nye historieverk kan sees som et forsøk på å forandre vår erindring om krigen, hverken til det bedre eller det verre, men mer komplett. Okkupasjonshistorien blir da fortelling hvor det er plass til både lys og skygge i samme bok.

¹⁴ Guri Hjeltnes, «Historiene som enda ikke er fortalt,» Prosa (februar 2017), hentet 10.03.20 fra: <https://prosa.no/artikler/essay/historiene-som-enna-ikke-er-fortalt>

¹⁵ Ibid.

1.5 Kilder og metode

I kapittel to om historiografien viser jeg til boken av orlogskaptein E. A. Steen, Trygve Nordanger og flere andre som beretter om DS *Irma*, samt noen som ikke gjør det, men som jeg fortsatt vurderer som relevant. Marcus Osen har hjulpet meg med andre kilder. Materialet han har sendt meg består av flere avisutklipp som viser hvordan saken ble tatt opp i offentligheten på 1990-tallet. Artikkene jeg har fått tilsendt av Osen er skrevet av Astrup Nilssen, som mistet faren om bord DS *Irma* og søkte informasjon i lang tid. Jeg har også fått tilgang til korrespondansen mellom Osen og Nilssen. Brevene gir innblikk i prosessen for å få saken ut i offentligheten.

Jeg benytter også et større utvalg med aviser. Noen av disse er fra perioden hvor DS *Irma* ble senket, og formålet mitt med å inkludere disse artiklene som en del av mitt datamateriale er hovedsakelig å se nærmere på hva slags retorikk som ble anvendt da. Artikkene er sentrale for å diskutere problematikken rundt eventuelle propagandahensyn de allierte måtte ha. Videre benytter jeg flere avisartikler i perioden 1997-2002. Grunnen til denne avgrensede perioden er at det er i denne perioden saken for alvor dukke opp i større medier. Disse er relevante for å vise hvordan offentligheten ble informert om prosessen. Det økende presset om en unnskyldning og en minnesmarkering blir undersøkt gjennom disse kildene. Jeg anvender også et utvalget av historisk litteratur i forsøket på å besvare problemstillingen.

Avisene jeg har fått av orlogskaptein Osen er kopiert opp, og lest i papirformat, men de kan finnes digitalt på nasjonalbibliotekets nettsider. Avisene jeg har brukt for å vise til medieomtalen i 1944 kan finnes også der. De andre avisene er hentet fra retriever. Søkordene jeg har brukt er: «DS Irma», «Morsdagstragadien», «Sjøforsvaret beklager» og «Senkingen av hurtigruta». Jeg har også brukt andre variasjoner av disse ordene, og begrenset søket til mellom 1994 og 2002.

Hermeneutikk er en metode som innebærer tolkning eller interpretasjon av materialet man forholder seg til. Den forutsetter at man stiller spørsmål som baserer seg på at det er noe vi ikke helt har forstått, eller at det er noe vi har misforstått. Nils Gilje forklarer hermeneutikken slik: «[...] hermeneutikken tolker et meningsfullt materiale, mer presist menneskelige

handlinger og resultater av slike handlinger.»¹⁶ Å arbeide med hermeneutikk som metode innebærer at vi jobber med aktører som hadde sine egne intensjoner de ønsket å aktualisere gjennom spesifikke handlinger. Vårt ønske er å finne intensjonen bak handlingen, forstå formålet og dens mening. Videre er det viktig å innse at ingen tolkninger er rent objektive, da forskeren alltid vil ha forventninger, fordommer og forkunnskaper, enten man forholder seg til dem bevisst eller ubevisst.¹⁷ Denne formen for intensjonsarbeid er ikke ment som vill gjetning eller en form for tankelesing, men heller en analyse av intensjonaliteten som er tilstede i en handling. Hvilken handling som blir tatt av aktørene man studerer er gjenstand for analysen.¹⁸ Rent konkret prøver hermeneutikken «å forstå kulturelle og sosiale fenomen ved å vise aktørene sine intensjoner, ulike språklige konvensjoner og andre kontekstuelle forhold.»¹⁹

Denne metoden er nyttig for min oppgave fordi intensjonalitet spiller en sentral rolle når jeg utforsker situasjonen rundt DS *Irma*. Reaksjoner, handlinger og uttalelser er interessante for å kartlegge omstendighetene og de forskjellige perspektivene på «tåkeleggingen» av senkingen.

I denne oppgaven skal jeg også benytte meg tekstanalyse som metode. Som i hermeneutikken er helheten viktig når man anvender tekstanalyse. Før en tekst kan settets i sammenheng må den tolkes, som alt annet. I *Historikerens arbeidsmåter* viser Teemu Ryymin til Jörn Rüsen sin ide om to forskjellige nivåer av historisk tolkning. Disse nivåene er a) «arbeidet med å etablere empirisk etterprøvbare fakta ut fra et kildemateriale» og b) «arbeidet med å sette de faktaene vi har etablert ut fra kildene inn i en historisk meningsbærende sammenheng».²⁰ Videre må tekstene som er gjenstand for studiet vurderes ut i fra helheten, eller konteksten, kilden inngår i. Ryymin demonstrer dette med en analogi om ord og setninger. Ord forstås ut i fra setninger, eller setninger forstås ut i fra boken som en helhet.²¹ Overført til et historisk perspektiv betyr det at vi kan forstå delene av studieobjektet ut fra emnets totale omfang. Det følger med at prosessen kan reverseres og at økt forståelse for helheten kan oppnås gjennom eksplisitte studier av isolerte deler.

¹⁶ Nils Gilje, *Hermeneutikk som metode. Ein historisk introduksjon* (Oslo: Det Norske Samlaget, 2019), s. 11.

¹⁷ Gilje, *Hermeneutikk som metode*, s. 12.

¹⁸ Gilje, *Hermeneutikk som metode*, s. 17.

¹⁹ Gilje, *Hermeneutikk som metode*, s. 18.

²⁰ Teemu Ryymin, «Å arbeide med tekstanalyse,» i *Historikerens arbeidsmåter*, red. Leidulf Melve & Teemu Ryymin (Oslo: Universitetsforlaget, 2018), s. 44-45.

²¹ Ryymin, «Å arbeide med tekstanalyse,» s. 46.

Konteksten til en tekst er i stor grad definert av problemstillingen og da ikke av teksten i seg selv. Hvilke spørsmål vi stiller og ønsker å få svar på former forskerens forutsetninger og påvirker hvordan en kilde blir tolket.²² Av praktisk analyse vil alle de klassiske spørreordene kunne bidra til å effektivt identifisere hvordan teksten kan brukes til å besvare egen problemstilling.²³

1.6 Oppgavens struktur

Oppgaven er delt inn i fem hovedkapitler som alle inneholder forskjellige underkapitler. Det første kapitlet har gjennomgått bakgrunnen for valget av denne oppgaven, og satt en ramme for hvordan oppgaven skal besvares. Gjennom dette ønsker jeg å lage en tydelig forklaring på hvorfor jeg har valgt som jeg har og hvordan jeg har planlagt å gå frem.

Kapittel 2 – «Historiografi» har to formål i oppgaven. Det første målet er å presentere hendelsesforløpet 13. februar 1944 da DS *Irma* ble angrepet. I lys av oppgavens natur vektlegger jeg også variasjonene i de ulike forklaringene. Videre skal presentasjonen understreke bølgedalene i okkupasjonshistorien og vise til de forskjellige mentalitetene som preget forskjellige perioder av historieskrivingen.

I kapittel 3 – «Funn og gjennomgang av kilder» viser jeg til funnene jeg har hentet ut fra kildematerialet mitt. I hovedsak så presenterer jeg utdrag fra kildene og setter det i kontekst med resten av oppgaven. Formålet er å diskutere historien i lys av kildene jeg har benyttet og bygge et solid fundament for drøftingen i kapittel fire.

Kapittel 4 – «Analyse og drøfting av funn» er delt i fire deler. De tre første delene drøfter hvert sitt respektive forskningsspørsmål. Den siste delen er en oppsummering der jeg samler opp poengene jeg har gjennomgått i et forsøkt på å skape en tydelig oversikt.

Kapittel 5 – «Konklusjon og avsluttende notater» er den siste delen av oppgaven. Her konkluderer jeg med å diskutere funnene opp mot problemstillingen. Målsettingen har vært å kunne besvare problemstillingen så klart som overhode mulig. Etter konklusjonen har jeg med

²² Ryymin, «Å arbeide med tekstanalyse,» s. 48.

²³ Ryymin, «Å arbeide med tekstanalyse,» s. 48-51.

avsluttende notater om prosessen, utfordringer og erfaringer jeg sitter igjen med når prosjektet er ferdigstilt.

Kapittel 2 – Historiografi

Litteraturen om norsk okkupasjonshistorie har gått gjennom forskjellige faser.

Historieskrivingen er ikke statisk, og nærhet i tid påvirker både hva historikere ønsker å skrive om eller er opptatt av, like mye som hva publikum ønsker å lese.²⁴ Følgelig er temaene som har tatt mest plass de som har stått frem som mest interessante i en gitt periode. Dette får naturlig nok konsekvenser for hva man kan lese i okkupasjonshistorien. Den er nærmest periodisert, og i de forskjellige periodene blir det stilt nye spørsmål, og det blir rettet granskende øye mot forskjellige problemstillinger. I tiden rett etter krigen mye lå det historiske fokuset på å fortelle om krig og motstand.²⁵ Okkupasjonshistorien fikk en veldig nasjonal-patriotisk vinkling. Fokusområdene var norsk motstand, David mot Goliat, fra katastrofe til nasjonal seier i tiden 9. april 1940 til 8. mai 1945.²⁶ I kjølvannet av krigen var heltefremstillingen av Norge i krig et naturlig perspektiv. Denne fremstillingen var ønsket både av forfatterne og det lesende publikum. Det må påpekes at denne formen for historisk fremstilling ikke er isolert til Norge, men var utbredt rett etter krigen, og kan leses i historieskrivingen til en lang rekke land som ble berørt av krigen.²⁷

I 1945 fikk krigen en sentral rolle i identitetsskapingen til nasjonen og befolkningen. Menn og kvinner hadde sloss en tapper krig mot en vesentlig overmakt, og kom seirende ut av det hele. Dette tankesettet dannet grunnlaget for et voksende «vi-fellesskap».²⁸ På en generell måte kan man si at det å være norsk vil si at man er stolt av motstanden mot den tyske overmakten. Og en oppfatning er at Nordmenn over hele landet har dette til felles. Men et slikt begrep er ikke problemfritt og det er enkelt å finne holdepunkter for kritikk. Utfordringen er at man ikke alltid kan anta at alle ville kjenne seg igjen. Et «vi-fellesskap» kan skape en nasjonal identitet gjennom å ekskludere individer og grupper.²⁹ I praksis vil dette si at historien som kommer på trykk forsøker til å samle hele befolkningen, selv om ikke alle er representert. Men at alle skal kunne se seg selv og sin plass i samfunnet på basis av den samme kollektive historien er nesten like umulig som å kreve en utelukkende objektiv historie. Vi mennesker er sjeldent

²⁴ Corell, *Krigens ettertid*, s. 10.

²⁵ Fure, «Norsk okkupasjonshistorie. Konsensus, berøringer og tabuisering,» s. 31.

²⁶ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 11; Fure, «Norsk okkupasjonshistorie. Konsensus, berøringer og tabuisering,» s. 31-33.

²⁷ Fure, «Norsk okkupasjonshistorie. Konsensus, berøringer og tabuisering,» s. 40-43.

²⁸ Corell, *Krigens ettertid*, s. 26.

²⁹ *Ibid.*

enige i alt, hvilket skaper dissonans i forsøket på å lage en kollektiv historieforståelse som representerer en nasjon i sin helhet. Historikere må alltid gjøre et utvalg. Kilder og forskningsområder må velges. Disse valgene former historien som blir trykt, men i skyggen finnes historien som ikke har blitt skrevet ennå.

Tidlig norsk historieskriving om krigen fokuserte i stor grad på positivt ladd historie, historie av den arten som er beskrevet over. Men det ble med tiden rettet kritikk mot okkupasjonshistorien. Hvor var historien som tok opp de vanskelige forholdene? Hvor i historiebøkene kastes det lys over krigens handlinger som nasjonen ikke nødvendigvis er stolt over? Som nevnt beskriver Odd-Bjørn Fure (1999) denne siden av okkupasjonshistorien som problematisk og traumatisk.³⁰ Det er den siden av okkupasjonshistorien som lenge manglet. Den mer nyanserte og varierte fortellingen om Norge i krig som kaster lys over hendelser vi ikke er stolt av. Den nasjonale grunnfortellingen sluttet å være tilstrekkelig og har blitt erstattet av en mer utfordrende og granskende fortelling.³¹ Målet med dette kapittelet er å utforske okkupasjonshistorien i en historiografisk kontekst. Jeg vil legge frem betoning og temaer, og kartlegge variasjonene i deler av okkupasjonshistorien. Formålet er å undersøke hva som har passet inn i fortellingen om Norge i krig, og forsøke å belyse hvorfor hendelser som senkingen av *DS Irma* lenge ble lite diskutert.

I hovedsak har jeg valgt Trygve Nordangers *Lang kyst!* (1975) og orlogskaptein E. A. Steen sin *Norges sjøkrig 1940-1945: Marines operasjoner fra baser i Storbritannia* (1969) som hovedbøker av spesiell interesse for denne oppgaven. Dette er fordi de begge er skrevet omtrent på samme tid, men har radikalt forskjellige fremstillinger av senkingen *DS Irma* og *DS Henry*. I Steen sin fremstilling er hendelsen beskrevet uten spesiell kritikk. Den enkleste forklaringen på dette er at som orlogskaptein er Steen trolig påvirket av sin tilhørighet til marinen og ønsker følgelig ikke å fremstille en av operasjonene de gjennomførte under krigen i et negativt lys. Nordanger sin bok fremstiller derimot samme hendelse som en av de største tragediene på norsk side under krigen, hvert fall på sjøen. Nordanger sin fremstilling er også en form for heltefortelling. Menneskene som døde under torpederingen er, ifølge Nordanger, både underrepresentert i okkupasjonshistorien, urettferdig behandlet og fortjener oppreisning.

³⁰ Fure, «Norsk okkupasjonshistorie. Konsensus, berøringer og tabuisering,» s. 31-32.

³¹ Ole Kristian Grimnes, *Norge under andre verdenskrig 1940-1945* (Oslo: Aschehoug, 2018), s. 11-15.

2.1 Norges sjøkrig

Steen åpner sitt underkapittel om DS *Irma* og DS *Henry* med en detaljert beskrivelse av hendelsesforløpet dagene 12. og 13. februar 1944, og han nevner de ansvarshavende som var der. Den ene var sjefen for Shetlandsavdelingen, orlogskaptein Thore Horve, og den andre som var sjefen for motortorpedobåtene 627 og 653, løytnant Per Danielsen. Operasjonen hadde opprinnelig et annet mål enn skipstrafikken utenfor Hustadvika, men værfoldholdene forverret seg og planene måtte endres. Løytnanten skulle egentlig operere i farvannene ved Røvik. MTB-ene skulle slepes fra Shetland og et godt stykke mot Folla. Når båtene var i posisjon var intensjonen å angripe skipstrafikken i området. Hvis det lå fiendtlige skip på havna i Rørvik skulle de også aksjoneres mot. Den nye ordren fra Horve gikk ut på å ligge på lur og angripe skipstrafikken i Hustadvika. Steen skriver at etter MTB-ene hadde lagt seg i stilling, bestemte Danielsen seg for å angripe alle mål etter klokka 16.00 på ettermiddagen den 13. februar.³² Da hurtigruteskipet DS *Irma* og lasteskipet DS *Henry* ble oppdaget kastet MTB 627 og MTB 653 loss og seilte ut for å møte dem. Ifølge Steen prøver begge MTB-ene å få kontakt med skipene, men da de mislykkes åpner de ild.³³

Det ble rapportert om at begge torpedoene traff DS *Irma*. Denne eksplosjonen ble etterfulgt av en sekundær eksplosjon. At en sekundær eksplosjon inntraff ble i ettertid viktig for rettferdiggjørelsen av operasjonen. At en indre eksplosjon gikk av etter at begge torpedoene hadde truffet målet kunne være en indikasjon på at skipet hadde sprengstoff om bord. I tillegg til eksplosjonen gir Steen tre argumenter for at MTB-ene hadde grunn til å angripe. Grunnene var angivelig at hverken DS *Irma* eller DS *Henry* førte nasjonalitetsmerker, de brukte ikke navigasjonslys og de seilte i konvoi med et tysk marinefartøy.³⁴ At det også fantes tysk marinepersonell om bord i de to skipene bidro til at man kunne føle seg sikker på at operasjonen kunne rettferdiggjøres, kanskje også kalles en suksess. Det må bemerkes at fartøyet løytnant Danielsen mente var eskorte for DS *Irma* og DS *Henry* hverken ble truffet eller bordet, da det kom seg bort blant øyene sør for Hestskjær fyr. Vurderingen var at et søk ville være fånyttet.³⁵

³² Steen, *Norges sjøkrig 1940-1945*, s. 19-21.

³³ Steen, *Norges sjøkrig 1940-1945*, s. 21.

³⁴ Steen, *Norges sjøkrig 1940-1945*, s. 22.

³⁵ Steen, *Norges sjøkrig 1940-1945*, s. 21-22.

Selve representasjonen av senkingen av skipene på Hustadvika er ganske kort. Den faktiske beretningen er beskrevet på omlag tre sider, men dette er normen i hele bindet. Fremstillingen virker å være skrevet så objektivt som mulig. Det er lite fokus på mennesker som var med, men desto mer på rapporter som er skrevet i ettertid. I lys av denne oppgaven er det mangelen på kritikk mot operasjonen som er interessant. Det fremkommer liten tvil om at operasjonen ble gjennomført som den ble og at konsekvensene ble som de ble. Steen viser ingen skepsis til Danielsens dømmekraft og beslutning om å torpedere de to skipene. Boken ble tross alt skrevet lenge etter at krigen, og nasjonen var godt på vei med gjenoppbyggingen. Mer utslagsgivende for fremstillingen kan det være at boken er utgitt av Forsvarets Krigshistoriske Avdeling og Gyldendal norsk forlag. Det er tvilsomt at Forsvaret selv skulle finansiere og utgi et verk som stilte egen dømmekraft i dårlig lys. Kapittelet om DS *Irma* og DS *Henry* viser til den umiddelbare etterkrigstidens tanker, der formålet kan se ut til å være å vektlegge det positive fra motstandskampen. Eventuelle feil som ble gjort ble ikke fokusert på i særlig stor grad, kanskje mest fordi det ikke fantes noe ønske om det, hverken fra forfatteren eller publikum sin side.

2.2 Lang kyst!

Trygve Nordangers bok *Lang kyst! – en fortelling om fartøyer og folk på norskekysten under krigen* fremstiller hendelsene om DS *Irma* og DS *Henry* i et helt annerledes lys enn hos Steen. Nordanger ønsket å belyse det han så på som en av de største tragediene under krigen. Ikke bare var det en tragedie, men også en feiltakelse som kunne vært unngått. Han understreker også at det ikke var allment kjent at norske styrker stod bak.³⁶ Boken ble skrevet i 1975, bare seks år etter at Forsvarets Krigshistoriske Avdeling hadde utgitt sin versjon av det som skjedde 13. februar 1944. Hele boken til Nordanger er skrevet med et ønske om å hedre hjemmeseilerne, det vil si de som bedrev kystfarten i Norge under krigen. Kommandørkaptein Ole Siem, som har skrevet forordet, argumenterer med at det har forekommet en betraktelig forskjellsbehandling mellom de som seilte på havet, og dem som seilte langs norskekysten.³⁷ Der uteseilerne har fått sine navn på plaketter i Stavern, har kystseilerne fått lite honnør etter krigen. Nordanger sin bok gir sjøfolkene, men også kystfarten i sin helhet, den anerkjennelse som de følte var fortjent.

³⁶ Nordanger, *Lang kyst*, s. 186.

³⁷ Nordanger, *Lang kyst!*, s. 6-7.

Siem har også et interessant sitat om Nordanger: «Han forteller om begivenhetene slik de var og unngår unødig dramatisering, sikkert med tanke på at den nøkterne beretning som regel er den sterkeste».³⁸ Dette kan være et direkte stikk til Steen og Forsvarets Krigshistoriske Avdeling, eller generelt mot mangelen på litteratur som representerer denne spesifikke delen av krigen. Hele utgangspunktet for denne boken var noe ganske annet enn hva Steen ønsket å skrive. Nordanger samler opp fortellinger som er lite kjent med formål om å gi offentligheten et innblikk i kystfarten, eller i helheten. Helheten i denne konteksten er at hjemmeseilernes innsats var like viktig som uteseilernes. Spesielt hvis man legger til grunn at uteseilerne i liten grad måtte beskytte seg selv mot sine egne.³⁹ Det må nevnes at det ikke er definert noe skille mellom den delen som seilte sivilt, i alliert tjeneste eller i tysk krigstjeneste. Hvilke begrensninger som betoner ordet helheten er dermed ikke helt avklart, men det er tenkelig at hederen bare er tiltenkt de som risikerte livet i motstand mot okkupantene. Dette blir understreket som en reell forskjell mellom disse seilerne. Sjøfolk risikerte i stor grad å bli angrepet av de allierte. Enten ved å seile i tysk tjeneste, eller ved en feiltakelse slik tilfellet var med DS *Irma* og DS *Henry*. Sjøfolkene langs norskekysten hadde i prinsippet større sjans for å bli angrepet på reisen. Denne konstante faren som de utsatte seg for danner deler av grunnlaget for Nordangers bok. Hvis de måtte gjennom effektiv dobbel fare langs kysten har de krav på lik hyllest som uteseilerne.

Som nevnt er det umiddelbart store forskjeller med tanke på intensjonene til disse bøkene. Men det kommer fort frem i fortellingsmåte og stil at fokus også ligger på vidt forskjellige områder. Innholdsmessig bruker både Steen og Nordanger rundt samme antall sider på å forklare hendelsesforløpet. Men der Steen er interessert i hvordan operasjonen startet og hvem som hadde kommando, legger Nordanger størst vekt på konsekvensene. Det følgende sitatet er fra innledning til Nordangers kapittel om DS *Irma*:

Det har aldri vært allment kjent at hurtigruteskipet «Irma» ble senket av norske motortorpedobåter. Båtene var MTB 627 og MTB 653. Datoen var søndag 13. februar 1944, og stedet var Hustadvika. Enogseksti norske mistet livet.⁴⁰

³⁸ Nordanger, *Lang kyst!*, s. 7.

³⁹ Nordanger, *Lang kyst!*, s. 9.

⁴⁰ Nordanger, *Lang kyst!*, s. 186.

Valget om å presentere at 61 liv gikk tapt i en aksjon ledet av norske styrker er neppe tilfeldig. Nordanger er kritisk til Steen sin versjon i *Norges sjøkrig 1940-1945* og viser til feil i fremstillingen. At DS *Irma* og DS *Henry* seilte i konvoi er feil, ifølge Nordanger, da det som egentlig skjedde var at DS *Irma* simpelthen var raskere og tok igjen DS *Henry*. Det tredje skipet, som Danielsen mente eskorterte de to som ble senket, er ikke bekreftet som deres eskorte. Dette var bare en antakelse fra løytnanten, og skipet kom seg også unna. At skipene gikk i konvoi med en eskorte kan skyldes innbilning eller en erindringsforskyvning.⁴¹ Uansett så er ingen av de forklaringene helt heldige. Videre er påstandene om at ingen av skipene brukte nasjonalitetsmerker eller navigasjonslys, eller at det angivelig var sprengstoff om bord heller ikke riktige. Ifølge Nordanger blir det under sjøforklaringen for DS *Irma*, som ble holdt den 24. april 1944, ettertrykkelig stadfestet at navigasjonslys ble benyttet, det var nasjonalitetsmerker og DS *Irma* fraktet ikke sprengstoff. Men det var derimot ammunisjon om bord på DS *Irma*. Grunnen til dette var at skip som seilte i tysk tjeneste var utrustet med luftvernkanoner til eget forsvar. Det tyske mannskapet som var om bord kan enten forklares med at de var passasjerer eller var luftvernbesetning.⁴² Steen og Nordanger kommer ikke frem til de samme slutningene. Alt i alt kan det konkluderes med at disse to fortellingene om hva som skjedde 13. februar 1944 i stor grad er forskjellige.

I resten av Nordangers kapittel om DS *Irma* fortelles det om hva som skjedde fra flere forskjellige perspektiver. Hovedsynsviklen er hentet fra passasjerer eller de ansatte om bord på skipene, og fra fartøy som hjalp til med å berge mennesker ut av vannet. Fortellerperspektivet sammenfaller med en historie nedenfra-vinkel. Det er de mange og små opplevelsene som blir skrevet om, heller enn å se DS *Irma* som bare en av mange episoder under krigen. Det innebærer en vesentlig forskjell, for alle liv som ble tapt under krigen er vanskeligere å lese når hendelser blir isolert og menneskene som opplevde dette får et navn. Nordanger sier det slik: «Det føles bare så uendelig meningsløst at tyskernes krig skulle føre til at nordmenn måtte kreve nordmenns liv.»⁴³

⁴¹ Nordanger, *Lang kyst!*, s. 188.

⁴² Ibid.

⁴³ Nordanger, *Lang kyst!*, s. 190.

2.3 Angrep i skjærgården

I 1989 skrev Jon Rustung Hegland boken *Angrep i skjærgården: norske motortorpedobåters operasjoner fra Shetland i 1941-1945*. Rent analytisk fungerer den nesten som en kombinasjon mellom *Norges sjøkrig* og *Lang kyst!*. Boken har samme fortellende form som Steen bruker, hvilket betyr en nokså pragmatisk fremstilling.

I denne boken reiser Jon Rustung Hegland det monument som MTB-folkene på Shetland under krigen så rettelig har fortjent. Hvert tokt er beskrevet med historikerens nøkternhet, men allikevel så detaljert som kan forventes etter 45 år.⁴⁴

Dette sitatet er hentet ut fra forordet daværende marineinspektør L. Revang har skrevet og viser hvordan verket ønsker å bli sett. En nøktern og objektiv historiefortelling, men like fullt en hyllest til aktørene som beskrives. Hyllesten tilfaller MTB-mannskapene, den britiske opplæringen nordmenn ble gitt for å kunne effektivt utnytte strandhugg og ikke minst til norsk motstand. På den bakgrunnen kategoriserer jeg boken som en blanding mellom agendaen til Steen og agendaen til Nordanger.

Også i Heglands bok er det brukt få sider på å beskrive hendelsen som omhandler DS *Irma*. I løpet av to sider beskrives et kort hendelsesforløp. Forfatteren inkluderer også noen av sine egne tanker rundt operasjonen på disse sidene. Hegland beskriver operasjonen som en feiltakelse. Grunnen til at den kan betraktes som en feil kommer fra en stående ordre som dikterte at ingen norske sivile skip skulle angripes.⁴⁵ Grimnes (2018) beskriver den samme holdningen i regjeringen, de fryktet at britisk aktivisme som kunne føre til tap av sivile norske liv. Bekymringen gikk i hovedsak ut på at folket «hjemme» ikke ville akseptere at norske liv ble tapt i operasjoner foretatt av andre nordmenn, og spesielt ikke tape av sivile.⁴⁶ Det som er interessant med underkapittelet om DS *Irma* i Hegland sin bok er at selv om angrepet anerkjennes som en tragedie: «Tragedien Irma ble fremstilt og fremstilles [...] som et

⁴⁴ Jon Rustung Hegland, *Angrep i skjærgården: norske motortorpedobåters operasjoner fra Shetland i 1941-1954* (Oslo: Dreyer, 1989), s. 9-10.

⁴⁵ Hegland, *Angrep i skjærgården*, s. 154.

⁴⁶ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 266.

klanderverdig feilgrep»⁴⁷, «I lys av de stående ordrer for Shetlandsavdelingen [...] var senkingen av Irma et beklagelig feilgrep, og tapet av de mange norske liv en tragedie [...]»,⁴⁸ nevner han ikke kritikken som er rettet mot den offisielle versjonen. Hegland skrev dette en stund etter Nordanger publiserte sin bok, men kommenterer ikke at det finnes to forskjellige versjoner av denne saken. Jeg opplever at det avskrives fordi senkingen av DS *Irma* ikke var det eneste beklagelige og klanderverdige feilgrepet under krigen, uansett hvilken side man studerer. Det er et interessant argument for å ikke gå nærmere inn på det hele. Det fremkommer som at dette ikke er et tema som boken ønsker å diskutere nærmere da den er ment som en hyllest til MTB-våpenets innsats under krigen. Naturligvis kan ikke alle feil under krigen få det hele og fulle fokuset, da ville aldri noe blitt ferdigstilt, men rettferdiggjøringen for den avgrensede kritikken er interessant.

2.4 Handelsflåten i krig

Bokserien *Handelsflåten i krig 1939-1945* (1992-1997) er å regne som et av de mest sentrale verkene når det kommer til krigshistorien til sjøs. Bind 5, *Hjemmeflåten: mellom venn og fiende*, er skrevet av Lauritz Pettersen. I forordet kan man lese at boken er viet dem som seilte langs kysten i Norge og er i likhet med både Nordanger, og Hegland sine bøker en hyllest til hjemmeseilerne. Boken er skrevet med støtte fra den norske stat med intensjon om å fortelle historien til grupper som til da ikke hadde fått den oppmerksomheten de burde i okkupasjonshistorien.⁴⁹ DS *Irma* og DS *Henry* er tatt med i fortellingen, men beskrivelsen er kort, og poengene som trekkes frem er de samme som tidligere beskrevet i oppgaven. Pettersen sin beskrivelse er i tråd med Nordangers, hvor senkingen av DS *Irma* blir betraktet som tragisk feiltakelse. Men han viser til at det i ettertid har blitt foretatt en viss ansvarsfraskrivelse: «Ved alle feiltakelser med store konsekvenser vil det som regel bli søkt etter unnskyldende momenter, slik har det også vært i denne saken.»⁵⁰ Etter ordlyden tolker jeg det som at Sjøforsvaret i ettertid har forsøkt å komme med unnskyldninger for å unnslippe kritikk. Videre er Pettersen også helt klar på at DS *Irma* på ingen måte seilte i konvoi, og at han tar samme standpunkt som Nordanger til de resterende påstandene.⁵¹

⁴⁷ Hegland, *Angrep i skjærgården*, s. 154.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Lauritz Pettersen, *Hjemmeflåten*, bind 5, *Handelsflåten i krig 1939-1945* (Oslo: Grøndahl/Dreyer, 1994), s. 6.

⁵⁰ Pettersen, *Hjemmeflåten*, bind 5, s. 192.

⁵¹ Pettersen, *Hjemmeflåten*, bind 5, s. 191.

2.5 Alliert i krig og fred

I senere verk har også hendelsene om DS *Irma* og DS *Henry* blitt beskrevet, men relativt kort. I boken *Alliert i krig og fred* har Tom Kristiansen beskrevet hendelsen i en tekstboks som opptar omtrent en halv side. Også her er aksjonen som endte i at DS *Irma* sank beskrevet som en tragisk hendelse, hvilket både hadde blitt for dårlig behandlet og var en stor feil som kostet mange uskyldige mennesker livet.⁵² Beskrivelsen er i tråd med den Nordanger tar og Kristiansen konkluderer tekstboksen med denne setningen:

*Slik sett er rekken av fatale feilgrep under krig lett å forklare, men det er mindre forståelig hvorfor noen ble fortiet, rettferdiggjort eller bortklart i ettertid.*⁵³

Det er på bakgrunn av de omtalte skildringene at et større arbeid viet senkingen av DS *Irma* er både interessant og viktig. I et historiografisk perspektiv har synspunktet på operasjonen variert. Dette kan skyldes de forskjellige fokusområdene historikerne har hatt til et gitt tidspunkt. Saken har, som sagt, fått mer og mer oppmerksomhet med tiden. Behandlingen av de pårørende og de som mistet livet fikk etterhvert mer offentlig kritikk, hvilket ledet til minnesmarkeringen i 2002. Markeringen diskuteres i mer detaljert i kapittel tre.

2.6 Krig og okkupasjon 1939-1945

Jeg ser på det som nødvendig å redegjøre for sentrale verker hvor DS *Irma* ikke har blitt omtalt i det hele tatt. Magne Skodvin var en pioner innen okkupasjonshistorie og har vært en sentral bidragsyter gjennom en årrekke.⁵⁴ 1990 utgav han en bok med navnet *Krig og okkupasjon 1939-1945* hvilket var en faglig oppsummering av krigen i Norge. Den forklarer mellomkrigstiden og krigens løp. Det er en oversiktsbok som kan opplyse de som ønsker å lære mer om hvordan krigen forløp seg i vårt rike. Det boken derimot viser lite til er de problematiske forholdene. Skodvin problematiserer forholdet Norge hadde til både de allierte og okkupantene, og diskuterer hvilke grep som ble tatt. Han avklarer tidlig i verket at målsettingen ikke er å dokumentere absolutt alt som skjedde under krigen, hvilket naturligvis ville vært umulig. Skodvin skriver selv i forordet til boken at «Denne boka tek ikkje sikte på å

⁵² Kristiansen, Tom, «Alliert i krig og fred», DI II av *Sjøforsvaret i krig og fred – Langs kysten og på havet gjennom 200 år* (Bergen: Fagbokforlaget, 2010), s. 333.

⁵³ Kristiansen, «Alliert i krig og fred,» s. 333.

⁵⁴ «Magne Skodvin,» NBL – Norges biografiske leksikon, sist endret 25.02.2020, hentet 26. februar 2020, https://nbl.snl.no/Magne_Skodvin

vera ei utførleg eller velbalansert framstilling. Store emneteigar ligg urørde».⁵⁵ Så boken burde aldri bli lest som en komplett framstilling av krigen. Av hva jeg greier å finne er det få beskrivelser som drøfter den neglisjerte historien. Det er et underkapittel som tar for seg folkemord, «blodveien» og deporteringen av jødene, men det er veldig kort og går ikke særlig i dybden. Spesielt om jødene skriver han at politiet, både på tysk og norsk side, gjorde det de kunne for å hindre jødene i å unnsnippe. Han sammenligner dette med Danmark der mange flere unnsnapp, noe som, ifølge Skodvin, var fordi grensepolitiet snudde ryggen til.⁵⁶ Basert på det jeg har presentert i dette avsnittet mener jeg at den problematiske historien fremstår som mindre viktig i boken, eller utenfor intensjonen bak verket. Med utgangspunkt i hva jeg har trukket frem over mener jeg at det finnes grunnlag for å si at historie som er problematisk eller traumatisk ikke ble fokusert på i boken til Skodvin.

2.7 Propagandaperspektivet

Den politiske situasjonen i Norge var prekær under krigen fordi Norge hadde to regjeringer, og var okkupert av Tyskland. Det sier seg selv at et angrep på nordmenn utført av sine landsmenn i regi av de allierte var svært problematisk for de allierte, mens det hadde politisk verdi for okkupasjonsmakten. Sjøforklaringen for DS *Irma* 24. april 1944 var ifølge Nordanger korrekt gjennomført. Det eneste punktet som ikke er nøyaktig besvart er hvem som torpederte DS *Irma* og DS *Henry*.⁵⁷ Dette punktet diskuteres mer grundig i kapittel tre i denne oppgaven, men en vesentlig grunn til at dette ikke ble besvart ordentlig i Sjøforklaringen kan være at de ikke viste nøyaktig hvem som hadde ledet operasjonen.

Lokalavisen Tromsø: et organ for Nasjonal Samling publiserte 18. februar 1944 en artikkel hvor de kritiserer aksjonen mot de to skipene. Avisen har en tydelig NS-vennlig retorikk, og alle artikler som er skrevet under okkupasjonen sympatiserer med Tyskland. Retorikken er anti-engelsk og vektlegger hvor avskyelig den engelske mentalitet var. Et innlegg under overskriften: «Reuter lager historier omkring «Irma», og etterfølges av: «Skipet var tydelig merket og førte ingen sprengstoff».⁵⁸ De avskriver alle påstander om at skipene kunne forveksles med krigsfartøy, og at det var allment kjent at disse skipene seilte sivilt langs

⁵⁵ Magne Skodvin, *Krig og okkupasjon 1939-1945*, (Oslo: Det norske samlaget, 1990), s. 9.

⁵⁶ Skodvin, *Krig og okkupasjon*, s. 252-254.

⁵⁷ Nordanger, *Lang kyst!*, s. 187.

⁵⁸ «Reuter lager historier omkring «Irma», *Tromsø: organ for nasjonal samling*, 18. februar 1944. Hentet 7. mai 2020, <https://www.nb.no/items/53217ebf2cd590283abf50f10c173ed4?page=1&searchText=DS%20Irma>

norskekysten. Et annet innlegg på den samme avissiden er veldig tydelig om britenes kirgføring og påtar seg å snakke for hele det norske folk:

Reuter kunne forleden dag fortelle at den stolte engelske marine utenfor Kristiansund hadde senket to forsyningskip. At det her dreier seg om Irma og det skipet som ilte til hjelp, Henry, er hevet over enhver tvil.⁵⁹

Britene har altså ikke navngitt hvilke skip som ble senket, men Tromsø er ikke i tvil om at de kan snakke om noe annet enn DS *Irma*. I alle fall var sarkasmen ikke til å ta feil av, og ordbruken er veldig bevisst. «Slik forvrenger engelskmennene sannheten, og de har bestandig en utveg så de kan lure seg vekk fra ansvaret.»⁶⁰ Dette følger opp sitatet ovenfor og bygger opp under et engelskfiendtlig perspektiv:

Hvis engelskmennene tror at de med en slik krigføring stryker det norske folks sympati for England og dets sak, så tar de fullstendig feil. En kan i disse dager etter senkingen av Irma konstatere at en stadig økende forbitrelse blant den norske befolkningen over disse engelske overfall som på ingen måte har noe med krigføring å gjøre. Folk tar til å få øynene opp for den engelske kynisme når det gjelder andres velferd. Det norske folk vender seg bort i den dypeste avsky og tar til å skjønne Englands hensikter i denne krigen. De forstår at det ikke lenger dreier seg om noen såkalt befrielse, men at England bare vil bane vegen for landets bolsjevisering.⁶¹

Som sitatet viser fikk denne saken en sterk politisk vinkling. Senkingen av DS *Irma* og DS *Henry* blir brukt for å fremme England som en barbarisk fiende, hvilket nå er avslørt for det norske folk.

I en artikkel fra Sunnmørsposten 20. februar 2019 sier Egil Røssaak at: «de nazistiske myndighetene gav i 1944 ut tre frimerker som skulle vise engelsk brutalitet mot norske sivile

⁵⁹ «Reuter lager historier omkring «Irma.»

⁶⁰ «En skjendselens minnedag.» *Tromsø, organ for nasjonal samling*, 18. februar 1944, hentet 7. mai 2020, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_tromso_null_null_19440218_47_27_1

⁶¹ «En skjendselens minnedag.»

skip.»⁶² Frimerket som illustrerer DS *Irma* var et rødt 20-øres merke. Alle tre frimerkene kostet 10-øre ekstra. Pengene skulle bevilges dem som hadde mistet noen eller blitt skadet. På frimerket står det: «Hjelp de skadelidte». Videre i avisartikkelen fra Sunnmørsposten står det: «Den sensurerte Sunnmørs-posten fra 1944 er full av harmdirrende vrengebilder og dårlig skjult nazistisk propaganda. Okkupantene fisket naturligvis i dette opprørte vannet for å vinne så mange som mulig over i NS. Uten det helt store hellet».⁶³

For å oppsummere så er det ganske trygt å si at senkingen av DS *Irma* ble benyttet i okkupasjonsmakten sin propaganda. Gjennom frimerker og avisartikler gjorde de det klart at angrepet på DS *Irma* og DS *Henry* var feigt og hadde ingen ting med konvensjonell krigføring å gjøre. I henhold til propagandaen var også ansvarsfraskrivelse og unnskyldninger typiske engelske trekk, og det eneste som ble oppnådd gjennom dette angrepet på sivile norske skip var at nordmenn hadde fått øynene opp for hvem engelskmennene egentlig var. Til tross for at ingen faktisk visste nøyaktig hva som hadde skjedd var norske aviser utstyrt med en sensur som gjorde at skylden umiddelbart ble plassert på de allierte. Men akkurat det hadde de jo rett i. Det var de allierte som senket DS *Irma*.

Som konstatert i Sunnmørsposten greide ikke propagandaen å overbevise så mange nordmenn om at de allierte var den virkelige fienden. Å svare på hvorfor ville være et fullstendig studie i seg selv, men jeg forsøker likevel å begrunne hvorfor det mislykkes. Det enkleste svaret kan kanskje identifiseres gjennom å se motkraften til tysk propaganda, nemlig britisk propaganda. Aviser var under streng sensur, og radioer ble konfiskert tidlig under okkupasjonen, men nordmenn fant ofte en måte å skaffe informasjon.⁶⁴ Skodvin (1990) mener at den britiske propagandaen hadde mer effekt fordi blitzkrigen mot dem var slått tilbake, og fordi tyskerne undervurderte nordmenn. Når de sentrale styringsmaktene var avskaffet ville nordmenn, ifølge Skodvin (1990), være klare til å bli formet med hjelp av propaganda.⁶⁵ Dette gikk ikke helt som planlagt. Personlig mener jeg at befolkningen var fullstendig klar over at det var tyskerne som okkuperte landet og at de ikke var der bare for å beskytte dem mot de allierte. En slik bevissthet kunne definitivt fungere som en effektiv motvekt til propaganda.

⁶² «Okkupantene visste å utnytte allierte tabber i propagandaen.» *Sunnmørsposten*, 20. februar 2019. Hentet 07. mai 2020, hentet fra retriiver

⁶³ «Okkupantene visste å utnytte allierte tabber i propagandaen.»

⁶⁴ Grimnes, *Norge under andre verdenskrig*, s. 230-231.

⁶⁵ Skodvin, *Krig og okkupasjon*, s. 128.

2.8 Refleksjon

I dette kapittelet har jeg presentert og beskrevet forskjellige historiske fremstillinger av den samme hendelsen. Dette er gjort for å kartlegge hvordan forfattere har forholdt seg til senkingen av DS *Irma* og DS *Henry* og på hvilken måte de presenterer hendelsen. Formålet har vært å vise hvordan den granskende linsen vi ser historien gjennom tilpasser seg samtiden, noe som reflekterer at forskningsspørsmål og perspektiver endrer seg over tid. Så vidt jeg kan se er det en klar sammenheng mellom fremstilling, nærhet i tid og utgiver. Det er en interessant å se boken til Steen (1969) mot Pettersen (1994). Mellom utgivelsen av bøkene har det gått en flere år, og de tar forskjellige perspektiver på hendelsen. Jeg tror dette skyldes at fra 1969 til 1994 forandrer historieskrivingen seg. En sammenligning mellom Steen (1969) og Nordanger (1975) viser også forskjellen i historisk tilnærming. Disse to verkene er gode eksempler på helt forskjellige fremstillinger av samme historie. Steen sitt arbeid sammenfaller med den nasjonale grunnfortellingen, mens Nordangers bok kan kategoriseres under det Fure beskriver som problematisk og traumatisk historie.

Okkupasjonshistorien er ikke lenger utelukkende interessert i de positive erindringene fra krigen, men ønsker å utforske mer problematiserende temaer. Da Pettersen skrev sitt bidrag var den kollektive forståelsen av krigen i Norge forandret. Mange av dem som utforsker og skriver historie ser på hendelser som ikke nødvendigvis gjør nordmenn stolte. Temaer som deportering av jøder og behandlingen av kvinner som var sammen med tyskere, blir diskutert i offentlige forum. Det gjelder også militære operasjoner som gikk galt. At senkingen av DS *Irma* da ikke er inkludert i Steen sin bok kan henge sammen med tidspunkt og utgiver. De fleste av verkene som jeg har lest i forbindelse med denne oppgaven har viet plass til senkingen av de to skipene. Skodvin sin bok er den eneste her som ikke trekker frem DS *Irma*, men den er ment som et generelt oversiktsverk, og har et annet mål enn majoriteten av bøkene som er trukket frem. Skodvin har tatt et valg om å ikke vie sentral plass til feilaktige vurderinger i sin bok, men inkluderer likevel et kort underkapittel om problematiske forhold. Fremdeles mener jeg at den viktigste årsaken til de ulike tilnærmingene er forfatteren og verdiene til forfatteren. Bøkene som har hatt et ønske om å gi heder og hyllest har som regel nevnt den uretten som sjøfolkene fikk. I Skodvins (1990) tilfelle er rammen for boken helt annerledes. Det viktigste er kanskje at formålet til *Krig og okkupasjon* er annerledes enn de fleste andre på denne listen. Tematikken har stort sett begrenset seg til krigsseilerne eller farvannene ved norskekysten. Skodvin sin bok er en gjennomgang av krigen i sin totalitet og

fokuserer på andre områder. Setter man den generelle tematikken litt til side, så mangler den likevel litt av den av den traumatiske og problematiske historien i den fortellingen, hvilket jeg anser som et produkt av forfatterens utvalg og den tradisjon skribenten selv føler han tilhører.

Kapittel 3 - Funn og gjennomgang av kilder

I dette kapitlet ønsker jeg å presentere funnene mine etter kildegjennomgangen, og hvordan jeg tilnærmer meg kildene for å forsøke å besvare oppgaven. Brevene og avisklippene som utgjør mitt materiale er sentrale for å belyse spørsmålet om Sjøforsvaret aktivt prøvde å legge skjul på at deres styrker senket hurtigruta med sivile nordmenn om bord.

Brevene er skrevet av Astrup Nilssen, som blir presentert litt senere i kapitlet. Mottakerne av disse brevene er kommandørkaptein Marcus Osen som har gitt meg tilgang dette materialet, og løytnant Per Danielsen som er presentert i kapittel to. Alle disse kildene er skrevet på 1990-tallet, hvilket innebærer noen kildekritiske problem. Siden DS *Irma* ble senket i 1944, er mye av materialet blitt til mer enn 50 år etter den faktiske hendelsen. Dette fører med seg at flere aktører fra den aktuelle tiden ikke lenger lever og kan derfor ikke presentere sitt syn i respons. Samtidig er ledelsen i Sjøforsvaret ikke den samme som den var, som igjen medfører at generalinspektøren som svarer på kritikken ikke visste om DS *Irma* på forhånd, og hadde ingen del i den opprinnelige håndteringen av situasjonen. Avisartiklene er hentet fra et utvalg norske aviser. Artiklene har tilfelles at de omhandler Irma-saken, og synspunkt og tidspunkt strekker seg fra 1994 til 2002.

Måten kildene brukes på er å lese gjennom det totale materialet for så å trekke ut funnene som er mest relevant for min problemstilling. I denne delen av oppgaven blir funnene presentert med liten grad av analyse. I all hovedsak vil drøfting og analyse bli representert i kapittel fire, men der jeg opplever det som hensiktsmessig å presentere umiddelbare tanker gjør jeg det.

For denne delen av oppgaven er det relevant å presentere Astrup Nilssen. Han var en av pådriverne for å komme til bunns i Irma-saken og brukte mange år av livet sitt på dette arbeidet. Han har skrevet flere av avisartiklene jeg presenterer senere i oppgaven. I tillegg har jeg fått tilgang til brevveksling mellom han og kommandørkaptein Marcus Osen. Jeg sitter også med et brev som Nilssen sendte til Per Danielsen. Disse kildene er, etter min mening, en god representasjon av hvordan Irma-saken opplevdes for de etterlatte, og de gir et perspektiv på hvordan disse menneskene søkte svar, samtidig som de viser hvordan prosessen med å få saken frem i offentligheten forløp.

3.1 Brev fra Astrup Nilssen til Marcus Osen 16. april 1997

Det første brevet er fra Nilssen til Marcus Osen og er datert 16. april 1997. Det viser til hvordan Nilssen og andre etterlatte ble påvirket av tapet av sine fedre og søsken, og hvordan livet plutselig måtte tilpasses i etterkant av tragedien. Nilssen skriver i brevet: «Så kom kulminasjonen ved krigsforliset i 1944, og i tillegg den negative holdningen vi ble møtt med når vi søkte opplysninger om krigsforliset». ⁶⁶ Gjennom dette blir det tydelig at de som mistet familiemedlemmer i krigsforliset prøvde å finne ut mer om hva som skjedde i etterkant av operasjonen. Men spørsmålene forble ubesvarte. En mulighet er at Sjøforsvaret ikke ønsket å komme med den informasjonen som familiene søkte etter. Det er ikke tidfestet i brevet når de først ba om opplysninger, men jeg antar at det var etter krigens slutt, da det ville vært mulig for Sjøforsvaret å innfri en slik forespørsel. Under selve krigen ville slik informasjon være vanskelig å få tak i da det var flere interessegrupper rundt et krigsforlis.

Videre i brevet kommer det frem at Nilssen og de etterlatte familiene han samarbeider med planlegger et møte med Danielsen og at de også ved tidligere anledninger har hatt kontakt med han. Dette møtet var egentlig planlagt til å inkludere alle disse partene, men Nilssen skriver til Osen at møtet nå ser ut til å bli under fire øye mellom han og Danielsen. ⁶⁷

3.2 Brev fra Astrup Nilssen til Per Danielsen 15. april 1997

Det første brevet har to vedlegg, hvor vedlegg to er en kopi av et brev som Nilssen sendte til Danielsen. Brevet er en forespørsel om et møte mellom Danielsen og barna til noen av de etterlatte som alle omkom under operasjonen. Nilssen skriver:

En eventuell samtale med deg må for all del ikke oppfattes som noe forhør eller anklage, men vi og våre to bedrifter som mistet våre fedre og ledelsen for bedriftene, levde med konsekvensene helt fram til i 1970 årene. Også av den grunn, vil vi vite sannheten om våres fedres bortgang. ⁶⁸

⁶⁶ Astrup Nilssen, brev til Marcus Osen 16.04.97.

⁶⁷ Astrup Nilssen, brev til Marcus Osen 16.04.97.

⁶⁸ Astrup Nilssen, brev til Per Danielsen, 1, 15.04.97.

Det kommer også frem at familiene som ønsker å møte Danielsen har blitt forelagt en forespørsel fra den daværende løytnant om å treffes og de har også fått innsyn i dokumenter som familiene på forhånd har diskutert. Her gjennomgås de argumentene som er tatt opp ved flere anledninger tidligere i denne oppgaven. Blant annet skriver Nilssen at de etterlatte familiene er enige om at kapteinen Sofus Strømberg på DS *Irma* ikke ville ha tillatt at skipet seilte uten å benytte de lysene som var pålagt. De tror ikke skipene seilte i konvoi, at skipet ikke hadde tysk eskorte, at DS *Irma* ikke hadde sprengstoff om bord, eller at skipene ikke var i tysk tjeneste. De mente videre at skipene hadde de nødvendige nasjonalitetsmerkene. Dette mener de kan sees på fargefoto av skipet.⁶⁹

Et av familiemedlemmene som ifølge Nilssen har over 55 års erfaring på dekk og bro fremstår som veldig skeptisk til identifiseringsforsøk som ble gjort av mannskapene på MTB 627 og 653. Han mener også det ville være vanskelig å se nasjonalitetsmerker på 1000 yards, eller ca. 914 meter. Han påpeker også at DS *Irma* hadde et særdeles gjenkjennelig overbygg som det er merkelig at ingen gjenkjente.⁷⁰ Nilssen never også at en av de menige på båten kanskje hadde kjent igjen skipet, noe som også Nordanger never i *Lang kyst!* Disse opplysningene har Nilssen fått fra Steinar Oppedal, og Muriel Michalsen, den eneste overlevende kvinnelige passasjeren fra DS *Irma*.⁷¹

Nilssen understreker klart at hverken han eller de han snakker for i brevet prøver å antyde at Danielsen senket DS *Irma* med overlegg, for som han sier ville det ha stridt imot en stående ordre fra Londonregjeringen. Han spør Danielsen rett ut om det rett og slett ble gjort en feil og om det var noen om bord på MTBene som antydet dette.⁷² Familiene mener at identifiseringsarbeidet var den mest avgjørende faktoren i senkingen av hurtigruta. Derfor ønsker de å finne ut om det var tegn til gjenkjennelse eller alarm. Nilssen skriver også til Danielsen at han har etterspurt rapporten om angrepet, og de nyhetene som var sendt fra London om torpederingen.⁷³ Gjennom måten Nilssen skriver på, kan man antyde at han ikke har fått tak i dokumentene. Dette er noe som jeg tolker som et uttrykk for den frustrasjonen Nilssen følte mot Sjøforsvarets mangel på behjelpelighet.

⁶⁹ Astrup Nilssen, brev til Per Danielsen, 1, 15.04.97.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Astrup Nilssen, brev til Per Danielsen, 2, 15.04.97.

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid.

I alt er vedlegget tydelig respektfullt, og det kan virke som om brevskriveren er redd for å ikke få dette møtet og at han derfor vil «[...] prioritere en tur til Finnsnes bare for å hilse på deg og dine, når hurtigruten kommer dit 3. mai.»⁷⁴ Tonen i brevet er forståelig fordi å en krass uttrykksform ville kanskje ikke ledet noen vei.

3.3 Tidens Krav, lørdag 12. februar 1994

Et av avisutklippene jeg har fått tilsendt er fra Tidens krav og er datert til lørdag 12. februar 1994. Artikkelen er skrevet mer eller mindre 50 år etter at DS *Irma* og DS *Henry* ble senket ved Hustadvika. Overskriften på saken er «Morsdagstragedien på Hustadvika».

En av de virkelige store tragedier på norskekysten under Den annen verdenskrig fant sted på morsdagen for 50 år siden. Klokket 18.37 søndag 13. februar 1944 ble hurtigruteskipet «Irma» torpedert like utenfor Averøya. 61 mennesker omkom. Klokket 18.49 ble frakteskute «Henry» senket. To mann omkom. Ekstra tragisk var at to norske motortorpedobåter stod bak angrepet.⁷⁵

Utdraget er hentet fra ingressen til artikkelen. Dette ville da trolig være det første mange som leser avisen hørte om denne saken, og hvordan Tidens Krav ønsker å fremstille den virker å sammenfalle med det mer samtidige perspektivet på okkupasjonshistorien. Hvilket blir tydelig jo mer man leser i avisartikkelen.

Bare 39 mennesker overlevde tragedien den stjerneklare morsdagen for 50 år siden. Svært lite ble skrevet om saken de første årene etter krigen. Og de som berørte den prøvde enten å tåkelegge eller bortforklare de faktiske kjensgjerninger.⁷⁶

Avisartikkelen er skrevet tre år før brevene jeg har vist til i dette kapitlet, og de understreker frustrasjonen som Astrup Nilssen beskriver i brevene til Osen og Danielsen. For å kunne danne seg en solid mening har Tidens Krav over en lengre periode jobbet med å få tak i svar. De har sett på rapportene som legger grunnlaget for militærets syn på saken. Dette er den

⁷⁴ Astrup Nilssen, brev til Per Danielsen, 2, 15.04.97.

⁷⁵ Ole Kr Stokke, «Morsdagstragedien på Hustadvika.» *Tidens Krav*, 12. februar 1994.

⁷⁶ Stokke, «Morsdagstragedien på Hustadvika.»

samme vinklingen som fremstilles av Steen i *Norges sjøkrig 1940-1945*. Avisen har også hatt innsyn i sjøforklaringen og snakket med mennesker som var tilstede under redningsarbeidet i etterkant av torpederingen. Med tiden har også noen fra besetningen om bord på MTBene stått frem og forklart seg.⁷⁷

Som Nilssen også gav uttrykk for i sine brev, er Tidens Krav også påpasselig med å nevne at de ikke beskyldte noen for å senke DS *Irma* med overlegg, men at det hele var en feil. Med feil mener man da at ingen ønsket å senke hurtigruta. Hadde man vist at det var hurtigruta man åpnet ild mot, hadde man selvfølgelig ikke gjort det. Ifølge Tidens Krav stod Hans Toska, en av besetningen på de to MTBene, frem en god stund etter krigen. Han sa at ingen om bord viste at det var hurtigruta de hadde senket før lenge etter at de var kommet tilbake til Shetland.⁷⁸ Dette opplever jeg som interessant, for det vil si at MTB-mannskapet, og Sjøforsvaret selv, kanskje visste tidlig at det hadde blitt gjort en feil uten at de kommenterte eller beklaget det. Dette utdypes litt senere i kapittelet. En må selvfølgelig ta samtiden med i beregningen her, og alle krigsforlis ville ha en betydelig politisk virkning. Derfor kan man ikke nødvendigvis begynne å beklage feil i 1944, eller 1945. Men det er mange år med fredstid hvor dette kanskje hadde vært naturlig.

Identifiseringen av skipene dukker igjen opp som et av de mest sentrale diskusjonstemaene i brevene, avisartiklene og litteraturen. Det skal ha blitt ropt ut et varsku på en av motortorpedobåtene under angrepet. «Det er jo hurtigruta», men det var for sent da torpedoene allerede var skutt ut.⁷⁹ I Leo Oterhals' bok *Salt hav* (1989) påstår han, ifølge Tidens Krav, at det var hevet over enhver tvil at MTB-mannskapene ikke visste hvilket skip de angrep. Det var ingen problemer med sikten, da været var helt klart.⁸⁰ Under sjøforklaringen i Bergen 24. april 1944 var det flere vitner som kom med sine vitneutsagn. Vitnene var i stor grad nøkkelpersoner som hadde overlevd forliset.⁸¹ Det er tydelig fra militære rapporter og fra sjøforklaringene at de to fremstillingene er vidt forskjellige. Alle påstander om manglende navigasjonslys, tysk eskorte og sprengstoff om bord på DS *Irma* ble avist under sjøforklaringen. Tiden Krav skriver også: «vær oppmerksom på at en på den tid

⁷⁷ Stokke, «Morsdagstragedien på Hustadvika.»

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Nøkkelpersoner som definert av Tidens Krav.

under krigen ikke kjente til hvem som senket skipene».⁸² Det kan bety at man under sjøforklaringen ikke prøvde å beskytte noen, for man viste ikke hvem man beskyttet ved å komme med feilaktige forklaringer.

*Vi skal ha en ting klart for oss, vi som leser om saken i dag: Det var krig hvor folk tenkte og handlet annerledes enn i fredstid. Mistenksomhet, frykt og angst, nerver på høykant og et ønske om å gjøre noe for fedrelandet er nøkkelord til forståelse av handlingsmønsteret.*⁸³

Avisen viser også at man skal være varsom med presentisme. Det er enkelt å bedømme de som sloss da, ut fra verdier og den situasjonen vi lever i nå. Det burde kanskje utøves varsomhet når man dømmer dem som sloss.

Wilhelm Keilhau skriver i *Norges eldste linjerederi*, utgitt 1951, det følgende om torpederingen av DS *Irma*:

*Det første tap som rammer selskapet i 1944, var for norsk vurdering det mest tragiske under hele krigen. Irma, som gikk i hurtigruten Bergen-Trondheim, ble den ettermiddagen den 13. februar gjenstand for to voldsomme eksplosjoner ved Hestskjær utenfor Kristiansund. Antakelig skyldtes de torpederinger fra et krigsskip. Irma sank øyeblikkelig. 35 menn og kvinner av besetningen omkom, dessuten 1 postekspeditør og 25 passasjerer. Irma var utstyrt med to mitraljøser, og det er ikke utelukket at senkingen ble utført av et britisk krigsskip som i mørket mistok Irma for et tysk marinefartøy.*⁸⁴

Denne teksten er også tatt opp i artikkelen til Tidens Krav og vitner om forvirringen rundt saken. Boken ble publisert syv år etter at hurtigruta ble senket og inneholder bare en kort beskrivelse av hva bergenske dampskibsselskap (BDS) tapte den dagen. Videre er det mest interessante hvordan selve aksjonen blir fremstilt. Fremstillingen viser til usikkerheten rundt hendelsen, selv etter at krigen hadde tatt slutt. Feilinformasjonen om Irma-saken strakk seg

⁸² Stokke, «Morsdagstragedien på Hustadvika.».

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Wilhelm Keilhau, *Norges eldste linjerederi. Jubileumsskrift til Det bergenske dampskibsselskap 100-års dag*, (Bergen, BDS, 1951), s. 486.

helt frem til Nordangers *Lang kyst!* og danner et godt grunnlag til å forstå frustrasjonen Nilssen gir uttrykk for og for hvordan dette kan ha vært for de etterlate.

Det finnes få utgivelser på starten av 1950-tallet som omtaler senkingen av DS *Irma*. Den eneste jeg har funnet ble utgitt i 1953, altså etter Wilhelm skrev jubileumsboken. *Klar til kamp* er skrevet av Helge Storm-Bjerke (1953) og er et oversiktsverk over operasjoner foretatt av norske motortorpedobåter. Nordanger har også vist til denne boken, og i den viser Storm-Bjerke lite detaljer om de faktiske forholdene. Beskrivelsen er kort og presenterer ikke tapene av liv eller hvilken tilhørighet disse skipene hadde. «[...] løytnantene H. Hendriksen (Larvik) og Sigurd Martinsen som sjef, hadde plassert to torpedoer i hvert av fartøyene og foretatt et overraskende og perfekt angrep. Hendriksen var sjef for operasjonen. For Martinsens vedkommende var dette første kamp som sjef for eget fartøy.»⁸⁵ Denne presentasjonen opplever jeg som utilstrekkelig for å bedømme omfanget av tragedien. Boken er basert på rapporter Storm-Bjerke har fått innsyn i. På dette tidspunktet måtte marinen være klar over hvem som hadde senket DS *Irma*, men enda viktigere; hva de hadde senket. Det reflekterer ikke boken i det hele tatt.

3.4 Nordlys, 1997

Det er alltid seierherren som skriver historien, og ved alle feiltakelser med store konsekvenser vil det som regel bli søkt etter de minste halmstrå for å finne unnskyldende momenter. I tilfellet Irma var det problem med å finne unnskyldninger, og da gripes det til usannheter som utgis som historisk dokumentarverk.⁸⁶

Sitatet er hentet fra den siste avisartikkelen som Marcus Osen gav meg. Artikkelen gir en god indikasjon på hvordan Nilssen opplevde behandlingen av Irma-saken, og hva han føler skjedde i den historiske fremstillingen av det hele. Avisartikkelen den første som viser at prosessen med å få frem sannheten rundt angrepet på DS *Irma* endelig begynte å nærme seg slutten. Artikkelen er publisert i avisen Nordlys og datert 24. desember 1997. Overskriften

⁸⁵ Helge Storm-Bjerke, *Klar til kamp: beretningen om de norske motortorpedobåters innsats i Kanalen og på Norskekysten under verdenskrigen 1940-1945* (Oslo: Gyldendal, 1953), s. 140.

⁸⁶ Astrup Nilssen, «Morsdagstragedien på Hustadvika,» *Nordlys*, 24. desember 1997, s. 10.

lyder som følger: «Sjøforsvaret beklager senkingen av hurtigrute». ⁸⁷ Overskriften gir dermed en solid pekepinn på hvor langt prosessen har kommet i 1997 og viser at situasjonen har utviklet seg kraftig, og da i positiv retning for pådriverne. Saken har en tydelig vinkling som presenteres kort i ingressen. «[...] Men senkingen av Irma i 1944 ble dysset ned. Først nå er forsvaret villig til å beklage og legge til rette for en minnemarkering. Det skyldes ikke minst salangsværingen Astrup Nilssen». ⁸⁸ Forsiden av avisartikkelen bekrefter at mye har skjedd på de tre årene mellom 1994 og 1997. Jeg ønsker videre å trekke ut sitater og påstander fra denne artikkelen som er særlig relevante for min oppgave. Avisen fører flere artikler samtidig, men alle behandler samme sak. Den ene er skrevet av Astrup Nilssen, men er publisert i en «bearbeidet versjon», sånn beskriver Nordlys det selv. ⁸⁹ Artikkelen er skrevet fra synspunktet til de etterlatte og deres arbeid med å få tak i informasjonen. Gunnar Sætra har skrevet to andre artikler i avisen som jeg også bruker. En av artiklene er et intervju med Nilssen, hvor han presenterer sin personlige opplevelse av prosessen. Og den andre er et intervju med daværende generalinspektør for Sjøforsvaret. Sitater og funn fra alle blir presentert i dette underkapittelet.

En observasjon som umiddelbart er interessant, er at Nordlys har fått et intervju med daværende generalinspektør for Sjøforsvaret, kontreadmiral Hans K. Svensholt. Ingen andre steder før denne artikkelen har jeg funnet en uttalelse fra Sjøforsvarets overkommando som erkjenner hendelsen, langt mindre beklaget den eller beskrevet den som et feilgrep. Men det gjør altså Svensholt her. Nordlys har sitert Svensholt på følgende setning: «Senkinga var en tabbe, og vi kan ikke gjøre annet enn å beklage overfor de etterlatte». ⁹⁰ Ikke at det kommer som en overraskelse i en artikkel med overskriften «Sjøforsvaret beklager [...]», men likefullt gjør det saken mer aktuell for meg når sjefen for Sjøforsvaret selv er sitert og avbildet. Det gir mer kredibilitet til artikkelens budskap og påstander. Av artikkelen framkommer det en langt større vilje til å hjelpe, og henvendelsene som Sjøforsvaret fikk ble besvart med å utlevere den dokumentasjonen Sjøforsvaret hadde om saken. Svensholt sier også at han ikke var kjent med saken før henvendelsene dukket opp. Akkurat når dette var er uavklart. Han svarer altså for og beklager en situasjon som skjedde lenge før han trådte til i stillingen, men tar ansvaret og utelukker ikke en minnestund i regi av Sjøforsvaret, da i samarbeid med de etterlatte. ⁹¹

⁸⁷ Nilssen, «Morsdagstragedien på Hustadvika,» forside

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Gunnar Sætra, «Saken ble dysset ned,» *Nordlys*, 24. desember 1997, s. 8.

⁹⁰ Gunnar Sætra, «Sjøforsvaret beklager senking av hurtigrute,» *Nordlys*, 24. desember 1997, s. 7.

⁹¹ Sætra, «Sjøforsvaret beklager senking av hurtigrute,» s. 7.

Nilssen beskriver tausheten som møtte dem i etterkant av torpederingen som vanskelig å takle. De etterlatte fikk ingen informasjon fra norske myndigheter om at deres familiemedlemmer var blitt drept. Måten de etterlatte fikk informasjon om saken på, var gjennom tyskkontrollerte aviser.⁹² Det er forståelig at det ikke oppleves som en passende måte å bli underrettet om en slik tragedie på. Informasjonsstrømmen, eller mangelen på en, var frustrerende. Først i 1969 i *Norges sjøkrig 1940-45* ble saken kommentert, men beheftet med feil. Mye av det som står i boken stemmer ikke. Nilssen omtaler det som historieforfalskning, hvilket bidro til å forverre situasjonen for de etterlatte.⁹³ Først i boken til Nordanger og i Kjell Fjørtofts bok *Oppgjøret som ikke tok slutt* (1997) blir sannhetsperspektivet presentert står det i Nordlys. Fjørtoft sin bok ble sentral for Nilssen fordi boken skriver historie om temaer som er tabubelagt og vanskelige. Tematisk tar den et oppgjør med hvordan historikere har behandlet hendelser som senkingen av DS *Irma*.⁹⁴ Derfor skriver Nilssen at det lenge var ukjent nøyaktig hvem som hadde senket de to skipene, og at ryktene om at det var nordmenn som stod bak tragedien begynte å spre seg ordentlig først etter krigen.⁹⁵ Dette understreker at det tok lang tid for informasjonen å komme ut, og spesielt vitner det om at de etterlatte måtte vente lenge. Det må være krevende å ikke få vite, men som Nilssen skriver om historieforfalskning, er det verre at *sannheten* ikke kommer for dagen. Personlig synes jeg at ordet *sannheten* er problematisk å bruke, men at de faktiske omstendighetene rundt senkingen av DS *Irma* og DS *Henry* ikke ble formidlet til de etterlatte er det ikke til å legge skjul på. Som Nilssen selv skriver det: «Senkinga av hurtigruteskipet «Irma» ble dyssa ned i lang tid. Fortielsen har vært en stor byrde for oss som mista noen av våre under «Morsdagstragedien på Hustadvika».⁹⁶

Fra avisartikkelen kommer det frem at noen av familiene regnet med at Sjøforsvaret kom til å gi dem informasjon etter at krigen tok slutt, men som sagt skjedde ikke dette. Det viste seg å være vanskelig for dem å for dem å skaffe informasjonen, selv når de aktivt forsøkte å få svar. Nilssen skriver at et familiemedlem fra en av de andre berørte familiene selv dro til Oslo for å snakke med Forsvaret, uten at det gav noen resultater.⁹⁷

⁹² Sætra, «Saken ble dysset ned», s. 8.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Kjell Fjørtoft, *Oppgjøret som ikke tok slutt*, (Oslo: Gyldendal, 1997), s. 10.

⁹⁵ Sætra, «Saken ble dysset ned, s. 8; Nilssen, «Morsdagstragedien på Hustadvika,» s. 8

⁹⁶ Sætra, «Saken ble dysset ned, s. 8; Nilssen, «Morsdagstragedien på Hustadvika,» s. 8

⁹⁷ Nilssen, «Morsdagstragedien på Hustadvika,» s. 10.

Mye av kritikken som er rettet mot mannskapet og ledelsen under aksjonen baserer seg på erfaringen og kvalifikasjonene til de som deltok. Nilssen stiller spørsmål ved orlogskaptein Thore Horves ledelse og om han minnet sine mannskaper på at norske sivile ikke skulle skytes på, da i henhold til den stående ordren fra Londonregjeringen. Ifølge Nilssen skal Horve ha skrevet i en rapport på Shetland at MTB-mannskapene som skulle i aksjon var for uerfarne til å operere på egenhånd.⁹⁸ Hvis det var grunnlag for å mene at de som skulle til sjøs ikke var klare for ansvaret aksjonen medførte kunne det stille ledelsen, som gav klarsignal for operasjonen, i et negativt lys. Det blir senere i artikkelen til Nilssen klart at sjefene på MTB-ene var for uerfarne, og Danielsen ble derfor satt til å være styrkesjef for MTB-ene på bakgrunn av hans utdannelse og erfaring. Danielsen forklarte i møte med Nilssen at ved tilbakekomsten til Shetland ble troppene stilt opp og rost av orlogskaptein Horve for innsatsen og resultatet. Nilssen mener at dette ytterligere viser til orlogskapteinens mangel på dømmekraft.⁹⁹ Om en slik vurdering er rettferdig kommer jeg tilbake til. Danielsen opplevde dette som «oppmuntring til mannskapene på grunn av den mulige depresjon som hersket etter at det ble kjent at det var en hurtigrute som ble senket».¹⁰⁰ I hvilken grad orlogskaptein Horve hadde oversikt over situasjonen på daværende tidspunkt er usikkert. Hva ledelsen og mannskapene visste om det som hadde skjedd og hvem de hadde angrepet er et kjerneproblem og blir kontinuerlig diskutert utover i oppgaven, men de forskjellige påstandene spriker. Hvis orlogskapteinen viste at det var DS *Irma* som ble torpedert, kan det hende at han ikke ville gitt mannskapene ros i samme kapasitet som Danielsen beskriver. Nilssen sin kommentar om Shetlandssjefens dømmekraft skyldes kanskje hans personlige frustrasjon, mer enn at Horves dømmekraft faktisk var kritikkverdig. Etter at krigen tok slutt ble Thore Horve forfremmet til sjef for Sjøforsvaret fra 1946 til 1949.¹⁰¹ Videre er Horve også kjent for engasjementet han viste for krigsseilerne etter krigen.¹⁰²

Sjømilitære samfund publiserte i 1997 boka *Viseadmiral Thore Horve fra Stavanger: glimt fra et eventyrlig liv i krig og fred*. Formålet var å fremme mannen som var sjef i Sjøforsvaret i

⁹⁸ Nilssen, «Morsdagstragedien på Hustadvika,» s. 9.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Kom.kapt. Rolf Jensen, red., *Sjømilitære samfunds kalender 1814 – 1964* (Horten: Sjømilitære samfund, 1965), s. 480.

¹⁰² Svein Carl Sivertsen, red., *Viseadmiral Thore Horve fra Stavanger: glimt fra et eventyrlig liv i krig og fred* (Hundvåg: Sjømilitære samfund ved Norsk tidsskrift for sjøvesen), s. 154-157.

perioden 1946-1949. Verket går i detalj på flere operasjoner Horve koordinerte og selv var med på. I sjette kapittel redegjøres det for når Horve tiltrådte som sjef for Shetlandsavdelingen og hvorfor han ble det. Admiral L. V. Wells inspiserte avdelingen og fant at den hadde mangler i disiplin og utseende blant norske soldater. Avdelingen hadde også hatt operasjoner som fikk et negativt utfall. Derfor følte Wells at det behøvdes et kommandoskifte. Orlogskaptein Horve overtok posten fra løytnant Ragnvald Tamber.¹⁰³ Det er interessant at i boka er forklaringen om DS *Irma* er på fem linjer. Den forholder seg også til Steen sin versjon av angrepet.

Den 13. februar ble to handelsskip senket av to motortorpedobåter på Hustadvika. Den ene var hurtigruteskipet «Irma». Flere av besetningen og passasjerene, samt et antall tyske militære, omkom. Skipet, som blant annet ble brukt som fiendtlig forsyningskip, gikk imidlertid i konvoi eskortert av tyske marinefartøyer.¹⁰⁴

Samme året som dette blir skrevet kommer det en unnskyldning fra Sjøforsvaret. At denne hendelsen blir fremstilt som den gjør slår meg som merkelig. Saken er på dette tidspunktet mer i offentligheten og Nordanger sin versjon har vært lenge ute. Samtidig er det merkverdig at forfatteren skriver at Horve ble beordret til å være sjef fordi admiral Wells ikke var fornøyd med de negative utfallene, men når en feiltakelse skjer under hans kommando blir det glattet over. Det står ikke i stil med hva man visste i samtiden.

Ingen fra mannskapet om bord MTB-ene stod frem offentlig for å forklare før 1991. Den første som gjorde det var Hans Toska. Som nevnt i del 3.4 gav han et intervju i Tidens Krav 6. april 1991 hvor han forsvarte aksjonen med påstanden om at ingen visste hvilke skip de hadde angrepet før lenge etter det hele var overstått.¹⁰⁵ I etterkant oppstår det en diskusjon mellom Muriel Wold Michelsen, en av de overlevende fra DS *Irma*, og Toska fordi han hevdet at det ikke ble avfyrt mitraljøse mot overlevende som lå i sjøen. Michelsen sier seg uenig, og da forandrer også Toska forklaring og innrømmer at det var mulig at det ble skutt mot dem som lå i sjøen.¹⁰⁶ Det skal visstnok ha eksistert flere vitneutsagn blant MTB-mannskapene, men dette er ikke blitt bekreftet. Som sagt nevner Nordlys 24. desember 1997

¹⁰³ Sivertsen, *Viseadmiral Thore Horve fra*), 67

¹⁰⁴ Sivertsen, *Viseadmiral Thore Horve fra Stavanger*, s. 77.

¹⁰⁵ Ole Kr. Stokke, «Vi var ikke barbarer.» *Tidens Krav*, 6. april 1991. Hentet 07. mai 2020, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_tidenskrav_null_null_19910408_82_79_1

¹⁰⁶ Nilssen, «Morsdagstragedien på Hustadvika,» s. 9.

at i Leo Oterhals *Salt hav* (1986) var det ikke er noen tvil om at mannskapene visste hva de angrep. Værforholdene var gode, og Oterhals har blitt fortalt fra en av besetningen at noen om bord gjenkjente skipet. Det følgende er sitater hentet fra Nilssen sin artikkel i Nordlys som omtaler identifiseringen av skipet og enkelte reaksjoner under og etter:

Jeg var i maskinen, men under angrep var min plass i nærheten av brua. [...] Utpå ettermiddagen kastet vi loss, og i kveldinga så vi to fartøyer på vei nordover i leia. Det ble gitt ordre til angrep. Det ble åpnet en masse ventiler for røyklegging, og jeg husker godt Jacob Sandøys motvilje da han oppdaget at den båten var et passasjerskip.¹⁰⁷

Da han så at det var hurtigruta ropte han det ut, og ga klar beskjed om at det ikke måtte angripes. Skipssjefen nølte, men han var ny og usikker (min tilføyelse: udugelig til oppgaven) og fyrte av.¹⁰⁸

Det ble en del reaksjoner på Shetland da det ble kjent at vi hadde senket en hurtigrute, men det stilnet snart.¹⁰⁹

Nøyaktig om de to første av disse utsagnene referer til noe som faktisk fant sted, eller hvor hendelsene er plassert på tidslinjen er ikke helt avklart. Det virker som, basert på Oterhals' bok, at noen faktisk gjenkjente skipene, men om det ble ropt ut et varsku før torpedoene ble avfyrt er usikkert. Nilssen never at han fra en annen kilde enn *Salt hav* har hørt at varskuet ble ytret etter at torpedoene var ute av rørene.¹¹⁰ I artikkelen oppgir Nilssen navnet på maskinist Nordby som gir inntrykk av å ha vært om bord MTB 653, altså den som senket DS *Henry*. Om det var tilfellet ville Nordby ikke kunne si sikkert når, eller om, disse varskuene ble ropt ut.

Astrup Nilssen har omtalt *Norges sjøkrig 1940-1945* som en forfalskning av historien, og det har blitt rettet kritikk mot framstillingen av senkingen i denne boken fra flere hold. I forbindelse med bokens publisering skrev styrkesjefen Danielsen et brev til Steen, hvor han

¹⁰⁷ Sitat fra *Salt hav* i Nordlys, 24. desember 1997, s. 10.

¹⁰⁸ Nilssen, «Morsdagstragedien på Hustadvika,» s. 10: «min tilføyelse» er tilhørende Astrup Nilssen.

¹⁰⁹ Nilssen, «Morsdagstragedien på Hustadvika,» s. 10.

¹¹⁰ Ibid.

kritiserte Steens beskrivelse av mitraljøseskuddene som ble avfyrt mot DS *Irma* og DS *Henry*. Brevet er datert til 3. november 1965, og Nilssen har hatt tilgang til dem. Det følgende er et sitat fra brevene, publisert i artikkelen Nilssen skrev i Nordlys:

[...] men det burde muligens komme til uttrykk en viss kritikk over måten angrepet ble utført på. Jeg tenker da på den noe meningsløse skytingen med mitraljører og maskinkanoner som vel stort sett skyldes den forvirring som oppstod da MTB 653 ikke fikk fyrt av torpedoene første gang den gikk til angrep.¹¹¹

Steen skriver i boken: «kl. 18.37 åpnet M.T.B. 627 ild mot det forreste handelsskipet og skøyt samtidig to torpedoer mot det på en avstand av 1000 meter».¹¹² Den andre beskrivelsen av mitraljøre lyder slik: «Samtidig med M.T.B. 627 åpnet også M.T.B. 653 ild mot det andre handelsskipet som etter det øyeblikkelig endret kurs[...]».¹¹³ Dette mente Danielsen var en feilaktig situasjonsbeskrivelse, fordi grunnen til at det ble åpnet ild skyldtes forvirringen som hersket etter at MTB 627 ikke greide å få avfyrt sine to torpedoer.¹¹⁴ Brevene ble ikke tatt i nærmere betraktning av Steen, og så vidt jeg vet har ikke fremstillingen blitt redigert i ettertid. Nilssen mener at fremstillingen om bruken av mitraljøre burde være nøyaktig, men det vil uansett ikke fungere som et forsvar av operasjonen.¹¹⁵

Som brevene jeg benyttet meg av i dette kapittelet viser, prøvde Nilssen, med Sjøforsvarets hjelp, å arrangere et møte med sjefen for motortorpedobåtene, Per Danielsen. Det ble gjennomført to møter. Det er en interessant situasjon. For Danielsen er på mange måter *anklaget* for feil som tok livet av mange uskyldige sivile nordmenn. Men likefullt møttes og skiltes de ikke som uvenner.¹¹⁶ Nilssen sier at den største forsoningen han følte på var etter nettopp møtene med løytnant Danielsen.

Artikkelen Nilssen har skrevet oppsummeres med skap kritikk mot Sjøforsvarets ledelse som prioriterte andre saker og valgte å tie fremfor å fortelle de etterlatte nøyaktig hva som hadde skjedd. Hverken de etterlatte eller de overlevende fikk informasjon eller en beklagelse, hvilket

¹¹¹ Nilssen, «Morsdagstragedien på Hustadvika,» s. 10.

¹¹² Steen, *Norges sjøkrig 1940-1945*, s. 21.

¹¹³ Steen, *Norges sjøkrig 1940-1945*, s. 21-22.

¹¹⁴ Nilssen, «Morsdagstragedien på Hustadvika,» s. 10.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Nilssen, «Morsdagstragedien på Hustadvika,» s. 9.

Nilssen beskriver som en alvorlig forsømmelse av norske myndigheter. Frustrasjonen øker fordi de grepene som burde vært tatt, ikke ble tatt i tidlig nok. På grunn av dette vil saken muligens aldri bli hundre prosent oppklart. Det skyldes at mange av dem som var til stede ikke lenger er blant oss. Nilssen foreslår at noen av feilgrepene som er gjort kan forandres. Som for eksempel å redigere «de uriktige påstandene om Irma i dokumentarverket Norges sjøkrig.»¹¹⁷

3.5 DS *Irma* i offentligheten

Så langt har jeg trukket frem artikler publisert Nordlys og i Tidens Krav fordi det er disse avisene som i hovedsak har skrevet omfattende artikler om senkingen av DS *Irma*. Mange andre av landets store aviser har i liten eller større grad nevnt saken, og de jeg har funnet har ofte skrevet i sammenheng med, eller i etterkant av avdukingen av minnesmerket «Stille rom» 16. september 2002. Videre skal jeg trekke frem noen av bidragene skrevet av Aftenposten, Adresseavisen, Bergens Tidende og Dagbladet. VG har i forbindelse med markeringen av frigjøringsdagen publisert en omfattende oversikt over de som omkom under krigen i Norge, som også inkluderer årsaken til at de omkom. I denne oversikten er DS *Irma* inkludert, men det er en svært ordfattig fremstilling som ikke opplyser detaljene rundt saken. Resten av avisartiklene er plassert i tidsrommet 1999-2002. Som demonstrert i Nordlysartikkelen i avsnittene over nådde saken offentligheten for alvor i 1997. To år senere får saken mer oppmerksomhet fordi en kampanje for opprettelsen av et minnesmerke blir sentral, samtidig som DS *Irma* blir lokalisert på havbunnen.¹¹⁸ De fleste av artiklene faller derfor ofte under en av to kategorier. De som opplyser om senkingen av DS *Irma* og behandlingen saken fikk i ettertid, og de som skriver om avdukingen av minnesmerket «Stille rom» i 2002. I enkelte tilfeller blir disse to kategoriene også kombinert.

I 1999 publiserer Dagbladet det korte innlegget *Vil ha minnesmerke*. Det er en kort notis om at ordfører i Averøy kommune, John Harry Kvalshaug har skrevet brev til daværende statsminister Kjell Magne Bondevik om at de ønsker hans medvirkning i opprettelsen av minnesmerket for DS *Irma* og DS *Henry*.¹¹⁹ Prosessen var ikke rask, og som resten av Irma-

¹¹⁷ Nilssen, «Morsdagstragedien på Hustadvika,» s. 10.

¹¹⁸ Øyvind Ask, «Minnesmerke om tragisk krigsuhell,» *Bergens Tidende*, 12. juli 2002, s. 21, hentet 6. mai 2020, retriever;

«Senket hurtigrute funnet,» *Aftenposten*, 4. november 1999, s. 14, hentet 6. mai 2020, retriever

¹¹⁹ «Vil ha minnesmerke,» *Dagbladet*, 7. juni 1999, s. 23, hentet 6. mai 2020, retriever

saken virker det som at behjelpeligheten uteble i starten av også denne prosessen. Det blir tydelig gjennom at minnesmarkeringen ikke finner sted før i september 2002, men også gjennom flere avisartikler fra denne perioden. 6. november 1999 følger Dagbladet opp saken. Denne gangen i detalj og nøkkelpersoner som Astrup Nilssen er intervjuet. «Først gikk det 54 år før Forsvaret innrømmet tabben. Nå må de etterlatte tigge om penger til et minnesmerke. - En skam, det er stein til byrden for oss som mistet våre kjære, sier Astrup Nilssen.»¹²⁰ Nilssen forteller til Dagbladet at forsvarsledelsen løy til de etterlatte i mer enn 50 år og at de ikke fikk innsyn i dokumenter. Han fikk heller ikke sin fars dødsattest. Ifølge Nilssen ble de etterlatte også fortalt at det var britene eller tyskerne som hadde skylden for senkingen av DS *Irma*.¹²¹ Utfordringen med å si at Sjøforsvaret løy i mer enn 50 år er, at Nilssen har opplevd det slik, men fra 1944 og til 1999 har det skjedd en god del utskiftninger i staben. Hvem som var orientert om hva blir derfor uklart. En eventuell intensjonen om å holde informasjon skjult kan etter en tid dermed byttet ut med mangelen på kunnskap om hendelsen. 4. november 1999 Aftenposten omtaler også arbeidet med en minnesmarkering, samtidig som de rapporterer om funnet av skipet.¹²²

De fleste omtalene jeg har funnet ble publisert mellom juni 2002 og september 2002. I den perioden ble det avklart at DS *Irma* og DS *Henry* skulle få et minnesmerke. I Bergens Tidende ble det skrevet at DS *Irma* var funnet på 200 meters dyp og at minnesmarkeringen skulle foregå den 16. september 2002. Avisen rapporter følgende:

*Forsvarsdepartementet reagerte positivt, og en arbeidsgruppe sammensatt av Averøy kommune, Møre og Romsdal fylkeskommune, fylkesmannen og Forsvaret har stått for arbeidet og finansieringen. 16. september skal kong Harald avduke monumentet ved Sveggesundet, helt vest på Averøya. Geir Stormoen har laget monumentet han har kalt "Stille rom".*¹²³

Arbeidet med å få på plass denne markeringen har tatt litt tid, men ble til slutt vedtatt. Interessant fra denne artikkelen er også at Bergens Tidende etterlyser pårørende fra bergensområde. Mange av de omkomne hadde registrert adresse der, og komiteen som arbeidet med dette ønsket at så mange etterkommere som mulig skulle delta. I juli 2002 ble

¹²⁰ Skjalg Fjellheim, «1944: Norske krigsskip senket hurtigruta «Irma», *Dagbladet*, 6. november 2001, s. 18, hentet 6. mai 2020, retriever

¹²¹ Ibid.

¹²² «Senket hurtigrute funnet,», s. 14.

¹²³ Ask, «Minnesmerke om tragisk krigsuhell,» s. 21.

det trykket flere artikler som informerte om at minnesmerket var vedtatt reist, og at kong Harald skulle delta i avdukingen på Averøya 16. september.¹²⁴

Flere av avisene som jeg har trukket frem skrev innlegg også om selve seremonien. Flere overlevende var tilstede, i tillegg til redningsmannskap, pårørende og etterlatte. Som sagt var kong Harald der sammen med flere hundre andre som også ønsket å ta del i seremonien.¹²⁵ Som del av seremonien ble kongen ført ut i Hustadvika, hvor det ble lagt ned en krans der skipene gikk ned 13. februar 1944. «Hele prosessen med minnestunden for «Irma» og «Henry» har vært som å skrive historien på nytt. Det har vært et betydelig arbeid å spore opp mennesker som er berørt av tragedien, forteller kulturleder Berit Hannasvik i Averøy kommune.»¹²⁶ Ønsket om at denne markeringen skulle bli en forsoning var sterkt for pådriverne. Kong Harald sa det slik: «Mitt håp er at dette fine minnesmerket skal bli et sted som gir rom for ettertanke og stillhet, og hvor forsoningens lys kan legges over denne tragedien».¹²⁷ Med dette ønsket man altså at saken skulle være slutt og at de pårørende og etterlatte kunne oppnå forsoning.

I de nevnte avisartiklene finnes det momenter som vitner om mangel på nøyaktighet. Det er så vidt en overdrivelse å påstå at omtrent annen hver artikkel jeg leste gav forskjellige tall på hvor mange som døde i tragedien. Tallene strekker seg stort sett mellom 61 og 65. Nå vil jeg ikke påstå at noen av artiklene tar feil av hvor mange som omkom, men tallene er avhengige av om bare DS *Irma* er inkludert, eller om begge skipene er tatt med. 61 av de om bord på DS *Irma* døde i torpederingen, mens det var ytterlige fire fra DS *Henry*. Flere av artiklene konstaterer også at 63 personer måtte bøte med livet.¹²⁸ I noen tilfeller oppgis det et annet tall i samme avis ved et senere tidspunkt. Siden de ikke alltid oppgir akkurat hvilke skip, nasjonaliteter, yrke eller kjønn de legger til grunn blir det vanskelig å determinere hvorfor tallene varierer i den graden de gjør.

¹²⁴ «Kongen avduker i Averøy,» *Adresseavisen*, 02. juli 2002, s. 4, hentet 6. mai 2020, retriever & Ask, «Minnesmerke om tragisk krigsuhell,» s. 21 & «Kongen avduker minnesmerke i Averøy,» *Aftenposten*, 02. juli 2002, s. 38, hentet 6. mai 2020, retriever; «Kongen avduker «Irma»-minnesmerke i Averøy,» *NTBtekst*, 01. juli 2002, hentet 6. mai 2020, retriever.

¹²⁵ Kjell Herskedal, «Fikk minnesmerke 58 år etter tragisk forlis,» *Aftenposten*, 17. september 2002, s. 48, hentet 6. mai 2020, retriever.

¹²⁶ Helge Hegerberg, «Forsoning etter 58 år,» *Adresseavisen*, 14. september 2002. Hentet 6. mai 2020, retriever

¹²⁷ «Sterk møte med Irma-tragedien,» *NTBtekst*, 16. september 2002, hentet 6. mai 2020, retriever & Herskedal, «Fikk minnesmerke 58 år etter tragisk forlis,» s. 48.

¹²⁸ «Vil ha minnesmerke», s. 23; «Kongen avduker i Averøy,» s. 4; Ask, «Minnesmerke om tragisk krigsuhell,» s. 21.

To av Dagbladet sine artikler utmerker seg som spesielt interessante. Den første er bare en liten notis og er, sånn jeg forstår det, et leserinnlegg av Kåre Flem den 23. september 2002. Overskriften er: *KORT OG GODT Hemmelig*.

Det tok 54 år før forsvaret lettet på sløret om Irma- tragedien på Hustadvika. Hvor lang tid vil det ta før vi får vite hva som skjedde ved Mehavn, med «Western», «Utvik Senior», Partnair osv.? Kåre Flem.¹²⁹

Relevansen av dette leserinnlegget i kontekst med DS *Irma* kan diskuteres, derimot er poenget Flem understreker vesentlig. Med innlegget mener han at det er mange andre saker som ikke ble besvart godt nok. Noen dager senere, den 29. november 2002 publiserte den samme avisen en ny artikkel med overskriften «*KORT OG GODT Tragedien D/S «Irma» 1944.*» Her utdyper de leserinnlegget som ble publisert seks dager før. Bjørn Tandberg Farsund er forfatteren bak artikkelen og kommer med motargumenter til påstanden om at forsvaret brukte 54 år på å lette sløret. Han trekker frem *Norges sjøkrig* av E. A. Steen, hvor det faktisk blir bekreftet at torpederingen ble foretatt av norske tropper, selv om den ikke retter kritikk mot operasjonen, eller beklager den.¹³⁰ Av avisene jeg har benyttet meg av så er dette en av de få som går mer detaljert til verks og forklarer mer av det totale bildet. Flere nøyer seg med å skrive at DS *Irma* ble hemmeligholdt og skjult for offentligheten og de etterlatte. Sannheten er kanskje nærmere et sted midt mellom.

Ved siden av Nordlys og Tidens Krav, er det Bergens Tidende som har skrevet den mest omfattende avisartikkelen jeg har lest om saken. Den er publisert samme dag som minnesmarkeringen 16. september 2002, men før seremonien har tatt sted. Også her finnes det motstridende påstander. Bergens Tidende skriver at «Norske myndigheter har aldri kommet med noen unnskyldning til de omkomne eller etterlatte etter senkningen, og derfor heller aldri med noen erstatning. Kanskje vil unnskyldningen endelig komme etter 58 år?»¹³¹ Dette opplever jeg som ikke helt nøyaktig. Generalinspektør Svensholt beklaget hendelsen i Nordlys 24. desember 1997, og ifølge Dagbladet har også daværende statsråd Eldbjørg Løwer

¹²⁹ Kåre Flem, «KORT OG GODT Hemmelig,» *Dagbladet*, 23. september 2002, s. 47, hentet 6. mai 2020, retriever.

¹³⁰ Bjørn Tandberg Farsund, «KORT OG GODT Tragedien D/S «Irma,» *Dagbladet*, 29. september 2002, s. 53, hentet 6. mai 2020, retriever.

¹³¹ Øyvind Ask, «Irma – et trist minne fra 1944,» *Bergens Tidende*, 16. september 2002, s. 20, hentet 6. mai 2020, retriever

beklaget hendelsen. Hennes etterfølger, Bjørn Tore Godal, har etter følgende også sendt et brev til Astrup Nilssen.¹³²

*Grupper og enkeltpersoner ble utsatt for en til dels meget dårlig behandling av det norske samfunn i etterkrigstida. At saken ikke ble fulgt opp av myndighetene, er meget beklagelig. Jeg håper likevel at du, så vel som de involverte i saken, vil oppleve at et minnesmerke vil kunne gi dere en form for erkjennelse av den urett som er begått.*¹³³

Sitatet er et utdrag av brevet som Godal skrev til Nilssen. Avisen ble publisert 6. november 2001, og Dagbladet skriver at brevet ble sendt året før.¹³⁴ Jeg mener derfor at det er nødvendig å kommentere språkbruken til Bergens Tidende. Selv om stegene som er tatt kanskje ikke var tilstrekkelige blir det feil å påstå at holdningen myndighetene hadde ovenfor DS *Irma* ikke forandret seg rundt tusenårsskifte.

Som oppsummering av de funnene som er presentert, faller de fleste inn under den sammen kategorien. Mye av argumentasjonen som er trukket ut fra Nilssen sine brev, diverse avisartikler, og historiografien i forrige kapittel baserte seg på problematikken angående identifikasjonen av DS *Irma* og innsatsen som ble lagt inn i det arbeidet. Mange personer med forskjellig ståsted, både profesjonelt og personlig, har kommet med sine betraktninger og derfor spriker synspunktene også ganske vidt. Videre er det tydelig at *Irma*-saken fikk mer oppmerksomhet i offentligheten mellom 1997-2002. Flere av landets store aviser publiserte saker om hendelsen og informerte om den urett de etterlatte har måtte holde ut. Men at et nasjonalt press for å rette opp feilen begynte å vokse frem er ganske tydelig. Med så mange overskrifter og avisartikler som rettet en pekefinger mot Sjøforsvaret og Norges myndigheter måtte det etterhvert skje en forandring. En av sakene jeg ikke får oppklart her er hvor vidt det var uenigheter internt i Sjøforsvaret og Forsvarsdepartementet om linjevalg eller standpunkt på saken. Hadde jeg kunnet besøke Riksarkivet er det mulig jeg kunne beskrevet den interne prosessen og ikke bare den eksterne. Det tok flere år fra kravet om et minnesmerke ble stilt til det stod ferdig, og denne prosessen kunne kanskje blitt kartlagt ved hjelp av Riksarkivet.

¹³² Sætra, «Sjøforsvaret beklager senking av hurtigrute,» s. 7; Fjellheim, «1944: Norske krigsskip senket hurtigruta «Irma,» s. 18.

¹³³ Fjellheim, «1944: Norske krigsskip senket hurtigruta «Irma,» s. 18.

¹³⁴ Ibid.

Kapittel 4 – Analyse og drøfting av funn

I denne delen av oppgaven har jeg kommet til punktet hvor jeg skal analysere funnene jeg har skrevet om i kapittel to og tre. Målet er å organisere funnene mine og drøfte hvordan de hjelper med å bevare problemstillingen og forskningsspørsmålene mine. Videre organiserer jeg kapittelet inn i tre hoveddeler for å få en oversikt. I hver del tar jeg et forskningsspørsmål og drøfter det i lys av relevante funn. Til slutt oppsummerer jeg og avslutter kapittelet for å klargjøre hva jeg har kommet frem til.

4.1 Er det en generell tendens til å aktivt unngå problematiske hendelser i okkupasjonshistorien?

Dette var det første underspørsmålet til problemstillingen min. Det er et stort spørsmål, og for at jeg skal kunne besvare det blir jeg nødt til å legge noen føringer. Det sier seg selv at jeg ikke kunne undersøke historiografien til hele okkupasjonshistorien. Den spesifikke litteraturen jeg omtaler i oppgaven har i stor grad omhandlet krigsseilerne, men den teoretiske litteraturen diskuterer okkupasjonslitteraturen som et samlet fenomen. Dette vil si at jeg ikke nødvendigvis diskuterer prinsipper som er gjeldene over hele okkupasjonshistorien, selv om det mest sannsynlig være store likheter i argumentasjonen, men jeg kan ikke garantere for det tatt rammene for oppgaven jeg skriver.

Svaret på forskningsspørsmålet er avhengig av hvor og når man leter. I lys av den teoretiske rammen fra kapittel en, er det umiddelbart fristende å si «ja, det har vært en tendens». Fure sin artikkel fra 1999 vitner om at denne problematikken var uløst rundt tusenårsskiftet og at samfunnet måtte legge mer innsats i historien som er negativ. Men at problematiserende historie som tema burde blitt fokusert mer på betyr ikke at det ikke har blitt skrevet om. I utvalget av historiebøker jeg har presentert er negativt ladd historie ofte inkludert.

Utfordringen er at det ikke er diskutert eller blitt kritisk vurdert. Eller at det ikke blir presentert som hva det faktisk var. Hvilket er mer eller mindre hva Steen sitt verk har blitt kritisert for av blant annet Astrup Nilssen. Den tabuiserte historien er der, men hvis man ikke har forhåndskunnskaper eller er spesielt interessert ville man kanskje ikke plukke opp at DS *Irma* var en tragisk feiltakelse. Omfanget av tabben fremstilles heller ikke helt klart. Jeg mener at det er verdi i den vanskelige historien selv om den ikke diskuteres av forfatteren i verket. Bare representasjonen i seg selv er interessant. En nøyaktig og nøye studert

fremstilling kan være verdifull i seg selv, men med en gang man leter etter unnskyldende momenter og prøver å raskest mulig komme videre, blir det en annen sak. Dette er noe man kan se antydning til i bøkene til Steen, Sivertsen og Storm-Bjerke. Disse bøkene har en mer eller mindre direkte tilknytning til Sjøforsvaret og i stor grad glatter de over DS *Irma*, på tross av at hendelsen er relevant i alle sammen.

Mange av verkene er ment som en hyllest til krigsseilerne, hvilket betyr at man ønsker å skryte og trekke frem det krigsseilerne fikk utrettet under krigen. Man ønsker å gi denne gruppen mennesker positiv omtale, og å gjøre offentligheten oppmerksom på respekten de har krav på. Det er intensjonen bak flere av disse bøkene, en del av hensikten i alle fall. Med dette utgangspunktet er det lett å argumentere for at man ikke ønsket, eller i det hele tatt tenkte på å presentere feiltrinnene. Historikeren må følgelig vurdere utvalget man gjør og fortløpende undersøke om utvalget representere virkeligheten. Bøkene er kontekstuelle. De er ikke isolerte produkter fra sin samtid. Med det mener jeg at de blir formet av samfunnsstrømmene eller andre ytre påvirkninger. Poenget jeg forsøker å understreke er at tidspunktet for bøkernes utgivelse er vesentlig. Litteraturen som ble skrevet i kjølvannet av krigen hadde en mer patriotisk tilnærming enn det som er vanlig i dag. Det vil si at desto nærmere vi kommer samtiden vil problematisk historie bli hyppigere omtalt og vektlagt. Det finnes mange grunner til dette. Som med mye annet er det enklere å være kritisk etter som distansen fra temaet øker. For hvert år som går er det færre igjen som opplevde krigen. Tilhørigheten til krigen minsker, selv om den enda står sterkt i det kollektivet minnet. Det er derfor naturlig at dagens historikere ønsker å studere forholdene som ikke står like sterkt i den kollektive fortellingen av krigen, uten at man nødvendigvis prøver å undergrave innsatsen som ble lagt ned. Og så kan det sies at den store interessen for andre verdenskrig får organiske konsekvenser. Etterhvert som flere temaer blir grundig dokumentert er man nødt til å undersøke nye emner.

En av årsakene til at det har vært tendens til at deler av okkupasjonshistorien har blitt neglisjert er mest sannsynlig en følge av kombinasjonen av plassering i tid og tidsånd. Å leve under krigen kan tenkes å overveldende positiv opplevelse, og siden Norge var under okkupasjonsmaktens sensur var informasjon om allierte gjerninger og operasjoner vanskelig å få tak i. Da krigen var slutt ønsket man seg derfor informasjon. Dette påvirker tilnærmingen til okkupasjonshistorien. Tilnærmingen har gradvis forandret seg, men det finnes enda en oppfatning om at ikke nok har blitt gjort.

8. mai 2020 markerte vi i syttifemårsdagen for frigjøringen. Feiringen ble noe amputert på grunn av COVID-19, men NRK hadde lange reportasjer, kong Harald holdt tale og statsminister Erna Solberg stilte til intervju på TV-kanalen. For meg var det interessant hvor mye tid som ble dedikert til kritikk av behandlingen mange av de kjempende fikk, blant dem krigsseilerne. NRK hadde invitert eventyrer og seiler Jarle Andhøy til studio sammen med Erna Solberg. Andhøy var der i forbindelse med det engasjementet han har vist for krigsseilernes sak i flere år. Han brukte tiden på å uttrykke frustrasjon over mangelen av anerkjennelse fra myndighetene, så vel som kongen. Andhøy mener at altfor få av dem som sloss fikk den takken de burde ha fått. Selv ved 75-årsmarkeringen er det altfor lite som er gjort for å hedre de som ofret alt.¹³⁵ Før intervjuet viste NRK et klipp fra en telefonsamtale mellom Solberg og en veteran fra krigen, Trygve Laheim, der hun takket han for innsatsen.

Etter som tiden har gått har flere av de vanskelige temaene blitt tatt opp. Spesifikt for DS *Irma* er det Nordanger som først gav uttrykk for at den offisielle fremstillingen var unøyaktig. Andre emner som holocaust, deportering og tvangsarbeid med store konsekvenser for menneskeliv har etterhvert fått mer oppmerksomhet. Guri Hjeltnes snakket til NRK i forbindelse med markeringen 8. mai 2020 om at Norge er ganske gode til å opprettholde kunnskapen om holocaust og om jødernes liv og skjebne. Hun definerer 1995 som et skille.¹³⁶ I 1995 ble det holdt 50-årsmarkering for frigjøringen av Norge. Med andre ord, det tok tid for den negativt ladde historien å komme ordentlig frem.

4.2 Hvorfor fikk ikke problematisk historie plass?

Gjennom avsnittet over har jeg vært inne på flere punkter som kan forklare årsaker til at den problematiske historien gjennom flere år ble utelatt fra historiebøkene. Mine to forskningsspørsmål er nært beslektet og det er derfor utfordrende å svare på det ene uten å komme inn på det andre. Jeg vil likevel utdype de punktene som er nevnt over, og drøfte dem mer sammensatt.

I den teoretiske rammen for oppgaven har jeg definert to begreper som sentrale for utformingen av okkupasjonshistorien. Disse er Corells «vi-felleskapet» og Fures

¹³⁵ NRK, *Fredag kl. 20.05 – Da freden kom til Norge*

¹³⁶ *Ibid.*

konsensusfortelling. Disse begrepene baserer seg på at det råder en enighet om hvordan krigen var, og hvordan fortellingen om den skal utformes. I praksis betyr det at okkupasjonshistorien er skrevet innfor et konsolidert rammeverk. Alt som ikke passet inn i denne fortellingen ble sjeldent inkludert. Selv om solide rammer ofte er positivt får det ringvirkninger. For okkupasjonshistorien vil en utfordring være at mange av nyansene lenge ikke fikk plass. Nyanser hjelper med å skape et mer helhetlig bilde, og vil kunne gi et mer fullkomment bilde av krigen i Norge. Det har tatt tid å inkludere disse nyansene og det har på ingen måte skjedd helt av seg selv. Hjeltnes (2017) har beskrevet denne prosessen som aktiv og positiv når hun skrev om Grimnes sin bok *Norge under andre verdenskrig*. Dette verket er utformet for å forandre erindringen vi har av krigen. Det nye rammeverket som skal bygges skal ha plass til de positive hendelsene, men også de negative. Dette er en pakkøløsning som på sikt gir et mer helhetlig bilde av okkupasjonen.

Gjennom kapittel to trakk jeg frem et utvalg av okkupasjonslitteraturen. Et fellestrekk for flere av verkene er at de ønsker å opplyse om innsatsen til grupper som ikke har fått sin plass i den kollektive erindringen om krigen. Ordet hyllest går igjen, gjerne i innledningen. Det er i denne litteraturen problematisk historie ofte er vanskelig å finne, men ikke alltid. Derfor er bøker som Grimnes sin *Norge under andre verdenskrig* så viktig for fremdriften av okkupasjonshistorien. Dette betyr ikke at den ene gruppen av litteratur trenger å lukke døren for den andre, det bør være plass til begge. Men dersom historien hadde blitt mindre svart-hvit hadde helheten tjent på det.

4.3 Hvordan kommer hemmeliggjøringen til uttrykk?

I oppgaven er det presentert litterære verk som er skrevet til forskjellige tider og som baserer seg på rapporter og sjøforklaringer. Videre har jeg presentert mer teoretisk sentrerte bøker og artikler som beskriver okkupasjonsteorien i sin helhet, og jeg har vist til hvordan saken fremstod i offentligheten, både på 40-tallet og rundt tusenårsskiftet. Kildene er varierte, men i alle finnes det tegn som veileder et svar på dette forskningsspørsmålet.

Det mest åpenbare å drøfte først er stillheten fra Sjøforsvaret. Flere har rapportert at informasjonen om senkingen av DS *Irma* ikke ble delt hyppig. Avisene fra 1990-tallet har gjentatte ganger beskrevet hendelsen som hemmeligholdt. Astrup Nilssen, som i min oppgave representerer de etterlatte, har stått frem og avlagt detaljerte situasjonsbeskrivelser. Han har i

flere medier gitt uttrykk for den enorme frustrasjonen denne saken har forårsaket i hans, og andre etterlattes liv. Da DS *Irma* ble senket ble ikke de etterlatte varslet av norske myndigheter. Familiene fant ut at deres familiemedlemmer hadde blitt drept eller såret via tyskkontrollerte kanaler. I kapittel 2.7 om propagandaperspektivet kommer det frem at retorikken som ble brukt i etterkant av senkingen var alliertfiendtlig, og at innholdet var såpass overdrevent at troverdigheten kunne bli svekket. Derfor ville informasjonen i disse mediene kanskje oppleves som usikker, og de etterlatte satt kanskje igjen med flere spørsmål enn det som ble besvart. Det politiske aspektet ved en slik sak spiller dermed en mer avansert rolle i stillheten rundt DS *Irma*. Da tyskerne og NS viste stor vilje til å bruke operasjonen til sin fordel, ville en innrømmelse kanskje komme til å gjøre mer skade enn nytte. En slik påstand var spesielt relevant mens krigen enda pågikk. At det var en markant tilbakeholdenhet av informasjon er innledningsvis forståelig, problemet oppstår når behandlingen vedvarer.

Samtidig blir det forklart at selv med aktiv innsats for å skaffe informasjon var det liten respons å få. Familiemedlemmer av de etterlatte prøvde å oppsøke hovedkontoret til Sjøforsvaret i Oslo, men fikk likevel ikke tilgang til hverken dokumentasjon eller informasjon. Det tolker jeg som et ganske klart signal på at det ikke var ønskelig at informasjonen skulle nå offentligheten. Det kan i alle fall se slik ut, men det er fort gjort å isolere *Irma*-saken og glemme at hele nasjonen ønsket informasjon. Jeg tar derfor høyde for at det ikke med sikkerhet var så enkelt som man kanskje skulle tro. Likevel er det fortsatt vanskelig å finne gode grunner til at henvendelsene forble ubesvarte i så lang tid.

Stillheten ble først ordentlig brutt av Sjøforsvaret i 1969 gjennom *Norges sjøkrig*, men denne versjonen har blitt sterkt kritisert for sin fremstilling. I presentasjonen av senkingen av DS *Irma* i *Norges sjøkrig*, legges skylden på hurtigruta, fordi skipet angivelig ikke skal ha fulgt reglene som gjaldt under krigen. Men som ettertiden har vist stemmer ikke disse argumentene. Fargebilder skal vise at skipet hadde nasjonalitetsmerker. Dette er noe jeg personlig ikke har fått bekreftet. Det har kommet fram at var ikke noe sprengstoff om bord, DS *Irma* og DS *Henry* seilte ikke i konvoi og de hadde ingen eskorte. Alt dette kommer klart frem av Sjøforklaringen i april 1944. Men dette ble ikke tatt med i betraktning da Steen skrev om DS *Irma*, og resultatet har blitt en fremstilling beheftet med feil. Som historiografien viser er variasjonene mange når det kommer til å forklare hendelsen. Det er store uklarheter når det gjelder hvem som kjente skipet igjen og hvordan selve aksjonen ble gjennomført.

Fra funnene jeg har presentert er det selve indentifiseringen av DS *Irma* som kanskje er mest debattert. Det er delte meninger om hva som skjedde og hva som ikke skjedde. Det vanskeligste er kanskje å utpeke hvilke kilder som er mest troverdige. Både Hans Toska og Per Danielsen var til stede under hendelsen, og har gitt sin forklaring av hva som skjedde. Begge to representerer perspektivet som har blitt kritisert. Forklaringene deres er i tråd med versjonen Steen skrev i *Norges sjøkrig*. Toska og Danielsen burde ha vært troverdige vitner i saken, da bare de vet nøyaktig hva de tenkte, følte og besluttet om bord på de to motortorpedobåtene. Men fordi saken ble holdt stille, og uttalelsene kom så sent er det enkelt å anta at forklaringene deres er basert på et ønske om å forsvare sine handlinger. Spørsmålet blir i så fall om dette ønsket påvirker deres mulighet til å objektivt vurdere operasjonen. Dette er selvfølgelig litt spekulativt, men fortsatt ikke usannsynlig. Argumentet styrkes med tanke på at alle påstandene som skulle forsvare aksjonen mot DS *Irma* har blitt motbevist.

Hvis DS *Irma* ble gjenkjent av mannskap om bord på motortorpedobåtene, noe som mye tyder på, ville Sjøforsvarets ledelse ha visst at det var hurtigruta som ble senket mye tidligere enn hva man først får inntrykk av. Det gjør saken mer komplisert at det er motstridende signaler om når Sjøforsvaret ble observant på hva de hadde angrepet. Hans Toska sier at de ikke visste det før lenge etter. Men Danielsen sier at orlogskaptein Horve nesten umiddelbart ved mannskapets retur til Shetland ønsket å oppmuntre dem. Danielsen sa dette ble gjort fordi mannskapene kanskje var deprimerte etter å lært at de angrep hurtigruta. Derfor er det ikke rart at dette poenget har vært sentralt i debatten om hemmeligholdelsen av DS *Irma*. Det er et viktig poeng. Det blir vanskelig å legge et lokk over noe, hvis man ikke vet at det behøves eller hvis man ikke har noe å skjule.

Gjennom unnskyldningen fra Sjøforsvaret i 1997 og minnesmarkeringen i 2002, kom det tydelig fram at behandlingen av Irma-saken ikke hadde vært tilstrekkelig. Både Sjøforsvaret og maktpersoner fra den sittende Bondevik-regjeringen uttrykte at hendelsen burde blitt behandlet på en mer verdig måte. Dette markerer på mange måter slutten for saken. Nordanger gjorde det tydelig i 1975 at torpederingen av hurtigruta ble neglisjert, og at både de som mistet livet og de som overlevde hadde fortjent å bli representert riktig. Beklagelsen og minnesmarkeringen er viktige symboler i denne saken. Selv om nøkkelpersoner som Astrup Nilssen viste seg å ha rett, ville det hele fremstått som veldig annerledes om det aldri kom en erkjennelse. Min oppfatning er at konsensusen om krigen ikke bare kan endres hos private aktører, men at den offisielle holdningen også må tilpasses. Hvis ikke alle de sentrale partene

er enige, er det tross alt ikke en konsensus. At det til slutt kom en passende reaksjon fra Sjøforsvarets ledelse og andre myndigheter, validerer kampen for forandring, og erkjennelsen av at det har blitt gjort feil kan skape forsoning. Alternativet er to forskjellige fortellinger, hvilket ikke er gunstig.

Som vi har sett har saken om DS *Irma* pågått over flere år. Hendelsen som skjedde februar 1944 ble ikke ble ikke ordentlig tydelig før avisene plukket opp saken på 1990-tallet, og saken fikk ikke sin avslutning før avdukingen av minnesmerket 16. september 2002. Til å begynne med var konflikten veldig subtil, og startet på mange måter med fremstillingen i *Norges sjøkrig*. DS *Irma* er bare nevnt i et kort kapittel og dessuten feilaktig fremstilt, til fortvilelse for de etterlatte. I Nordangers *Lang Kyst!*, blir hendelsen nevnt igjen, denne gangen i en mer utfyllende versjon. Her blir det også rettet kritikk mot Steens fremstilling av hendelsen. Likevel tar det enda lang tid før de store mediene i Norge plukker opp saken om DS *Irma*. Konflikten har ligget der lenge, men skjult. Saken om DS *Irma* er et godt eksempel på hvor lang tid det kan ta, og hvor mange krefter som må settes i sving, for å kunne forandre den skrevne historien. En kjent klisje i historiefaget er at historien skrives av vinneren, men hvem vant slaget om DS *Irma*? Det er ingen egentlig vinner, hvilket kanskje er kjernen til problemet. På en historisk-patriotisk måte kan jeg se hvorfor man i noen tilfeller valgte å utelate tragedier som utelukkende er smertefulle. Men på den andre siden kan man ikke bare snu ryggen til alt man ikke ønsker å diskutere. Sammenlignet med «blodveien» og deporteringen av jødene er DS *Irma* en mindre sak, med andre rammer og av en annen natur. Å ikke skrive jødene og fangenes skjebne ville etter min oppfatning være katastrofalt. I saker som er sensitive er kanskje rettferdigheten ovenfor dem som har lidd, den store verdien.

4.4 Oppsummering av drøftingen

De tre forskningsspørsmålene jeg har presentert i denne oppgaven henger tett sammen, noe som gjør det vanskelig å bevare ett, uten å komme inn på de to andre. Jeg mener det er grunnlag for å si at det var en ganske klar tendens til å neglisjere deler av okkupasjonshistorien. Dette kunne ganske enkelt bli besvart med å vise til Fure sin artikkel og boken til Grimnes. Jeg viser til flere eksempler i oppgaven som tydeliggjør at det har skjedd. Årsaken til neglisjeringen var derimot sammensatt og kontekstuell. Å finne et svar på akkurat hvorfor er en studie av etterkrigsmentaliteten som ble rammeverket for okkupasjonshistorien. Ønsket om at alle som hadde gjort en betydelig innsats skulle bli hedret var stort. At Norge

greide å sloss mot en overmakt som var overlegen, er også grunnlag for en historie man kan være stolt av i ettertiden. Jeg mener det er viktig å understreke at min oppfatning er at man ikke bør lete for grundig etter syndebukker når man diskuterer den generelle utformingen av okkupasjonshistorien. Historien er et produkt av samtiden, og de behovene den samtiden hadde. At forandringen ikke kom før er vanskeligere å forklare, spesielt når man belyser steder hvor negativt ladd historie spesifikt ikke har blitt inkludert, eller fremstår som misrepresentert. Hittil i oppgaven har jeg vist til flere eksempler på hvordan senkingen av DS *Irma* ble tåkelagt. Blant annet unnlot Sjøforsvaret å utlevere informasjon om hva som hadde skjedd til de etterlatte, selv ved forespørsler ved deres kontorer. Sjøforsvarets første publiserte versjon av hendelsen var beheftet med feil og har ikke blitt revidert i ettertiden.

Kapittel 5 – Konklusjon og avsluttende notater

5.1 Konklusjon

I denne oppgaven har jeg forsøkt å finne et svar på om Sjøforsvaret aktivt forsøkte å legge et lokk på senkingen av DS *Irma*. I arbeidet med å finne svar har jeg brukt okkupasjonslitteratur, fått materiale av Marcus Osen som har jobbet tett med saken og undersøkt aviser, med formål om å danne et bilde av hvordan saken har fremstått i offentligheten. Konklusjonen jeg trekker er et resultat av tekst- og intensjonsanalyse av varierte kilder.

Senkingen av DS *Irma* har med tiden blitt veldokumentert og kommentert fra mange hold. Historikere har skrevet om saken fra forskjellige perspektiver. Journalister har delt sine iaktakelser og fremstilt forholdene på sin måte, og enkeltpersoner som Astrup Nilssen, har vist personlig engasjement og frustrasjon over sakens forløp. Det overordnede resultatet er at DS *Irma* ikke lenger er ukjent, men det har vært en lang prosess for de involverte å få belyst saken på en rettferdig måte.

Medieoppmerksomheten rundt DS *Irma* har i stor grad fokusert på at en form for urett har blitt gjort. Overskriftene lager et bilde på at de etterlatte har måtte greie seg selv uten å bli underrettet om hva som egentlig skjedde 13. februar 1944. Som det fremkommer i denne oppgaven er feilen omhandlende senkingen av DS *Irma* todelt. Det var en stor feiltakelse å senke DS *Irma* og DS *Henry* utenfor Hustadvika. Men det ble også gjort feil i behandlingen av saken i ettertid. Om det umiddelbart hadde eksistert en dialog mellom Sjøforsvaret og de etterlatte, hadde man kanskje kunne forholde seg til en enkelt feilvurdering. Som vist gjennom flere aviser, og spesielt gjennom Nilssens egne kommentarer, ble *Norges sjøkrig* en ekstra belastning. Gjennom publiseringen av denne boken, ble det lagt frem en offentlig hendelsesbeskrivelse som fremstilte torpederingen av DS *Irma* og DS *Henry* feil. Den legger nærmest skylden på skipene gjennom påstandene om at navigasjonslys som ble brukt ikke fulgte reglene, at det ikke ble ført noen nasjonalitetsmerker, at DS *Irma* hadde sprengstoff om bord og at de gikk i kolonne med tyske marinefartøy. Disse påstandene viste seg å være feilaktige, og dette var informasjon som var tilgjengelig når Steen skrev *Norges sjøkrig*.

Et naturlig oppfølgingsspørsmål til problemstillingen min kunne vært om fremstillingen av DS *Irma* har vært objekt for forfalskning. For meg betyr det at det parallelt har eksistert to

forskjellige sannheter. Den første er den som innledningsvis representere Sjøforsvarets syn på hendelsen. Hvis Steen sin fremstilling blir betraktet som historieforfalskning blir sannheten splittet mellom en konstruert versjon og en ukjent versjon. Den konstruerte versjonen ønsker å rettferdiggjøre aksjonen mot DS *Irma* på bakgrunn av fakta som ikke stemmer. Det er en stor utfordring at boken er skrevet og utgitt av Sjøforsvaret, for det gir den som sagt et offisielt stempel. Men om denne versjonen faktisk kan betraktes som historieforfalskning er ikke helt sikkert. Etter min vurdering har ikke intensjonen vært å bevisst konstruere en alternativ situasjonsbeskrivelse, men heller å legge skjul på momenter som var uønsket. Og denne intensjonen er ikke isolert til DS *Irma* og Sjøforsvaret, den sammenfaller med tidsånden.

Historie burde etter min mening behandles i kontekst med sin samtid. Som nevnt flere ganger i denne oppgaven var ikke fortelsen nødvendigvis et resultat av kalkulerede handlinger. Årsaken synes heller å være at historien som problematiserer omstendigheter av motstandskampen og okkupasjonen av Norge ikke passet inn. Historikere, både profesjonelle og hobbyinteresserte, var ikke interessert i det på samme måte som vi er i dag. Dette er et skifte har kommet gradvis, og rammen som benyttes for å studere okkupasjonen har blitt større. Derfor mener jeg at å beskrive fremstillingen av senkingen av DS *Irma* i *Norges sjøkrig* som historieforfalskning er litt for drastisk. Stillheten fra Sjøforsvaret, og den offisielle representasjonen var kritikkverdig, men ser ut til å hovedsakelig være grunnet i et ønske om å omtale innsatsen som ble lagt ned for å forsvare Norge. Heder og hyllest preger ofte okkupasjonshistorien i kjølvannet av krigen.

Astrup Nilssen har vært representant for de etterlatte og pårørende i denne oppgaven. Det har vært helt naturlig, tatt i betraktning hvor stor innsats han har lagt ned i saken, og hvor mye han har opptrådt i offentligheten. Det har vært nyttig å ha innsikt i deler av dialogen Nilssen hadde med Sjøforsvaret. Brevet han har skrevet til Osen, og de kopiene han har lagt til som vedlegg, viser en tydelig frustrasjon over mangelen på kommunikasjon og åpenhet fra Sjøforsvarets side.

Basert på mine funn i arbeid med denne oppgaven mener jeg at det finnes et grunnlag for å si at Sjøforsvaret aktivt prøvde å legge lokk på *Irma*-saken. Det må ha eksistert en bevissthet rundt å ikke fortelle hele historien i *Norges sjøkrig*, og valget om å ikke svare på de etterlattes henvendelser. Minnesmarkeringen *Stille rom*, og unnskyldningen i Nordlys 1997, erkjenner at

det har blitt begått en feil. Både i aksjonen mot DS *Irma* og DS *Henry* hvor 65 mennesker mistet livet, men også i behandlingen saken fikk i årene etter. Feilen har blitt adressert og rettet opp så godt som det har latt seg gjøre i ettertiden.

5.2 Avsluttende notater

Å arbeide med denne oppgaven har vært en lærerik prosess. Den originale planen måtte tilpasses de utfordringene som oppstod på grunn av koronaviruset, og i den grad det er noen vei videre med dette prosjektet ville bruken av kilder jeg mistet tilgang til være sentrale. Riksarkivet har rapporter fra Shetland som ville være høyst interessante og til stor hjelp i arbeidet med denne oppgaven. Statsarkivet i Bergen besitter også sjøforklaringen som er av like stor interesse som rapportene. Som nevnt tidligere er det også mulig at den interne prosessen med å beklage og finansiere et minnesmerke er dokumentert på Riksarkivet, hvilket jeg også ville benyttet om omstendighetene hadde vært annerledes.

Jeg har tilnærmet meg dette studiet fra utsiden av *Irma*-saken, med det mener jeg at jeg ikke har oppsøkt eller vært i direkte kontakt med Sjøforsvaret i løpet av prosjektet. Marcus Osen har vært til god hjelp, men jeg har ikke forsøkt å kommunisere med dem mer enn det. En form for intervju eller innsyn i hvordan Sjøforsvaret har behandlet saken internt vil være et interessant studiegrunnlag for videre forskning.

Referanser

Ask, Øyvind. «Irma – et trist minne fra 1944.» *Bergens Tidende*, 16. september 2002.

Hentet 6. mai 2020, <http://ret.nu/mEc9Xq1J>

Ask, Øyvind. «Minnesmerke om tragisk krigsuhell.» *Bergens Tidende*, 12. juli 2002.

Hentet 6. mai 2020, <http://ret.nu/gRaAckX3>

Corell, Synne. *Krigens ettertid: Okkupasjonshistorien i norske historiebøker*. Oslo:

Scandinavian Academic Press, 2010.

“En skjendselens minnedag.” *Tromsø, organ for nasjonal samling*, 18. februar 1944. Hentet

07. mai 2020, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_tromso_null_null_19440218_47_27_1

Farsund, Bjørn Tandberg. «KORT OG GODT Tragedien D/S «Irma» 1944.» *Dagbladet*, 29.

september 2002. Hentet 6. mai 2020, <http://ret.nu/SnrFLYeq>

Fjellheim, Skjalg. «1944: Norske krigsskip senket hurtigruta «Irma» 2001: Etterlatte må tigge

penger til minnesmerke - Skam for Norge.» *Dagbladet*, 06. november 2001. Hentet 6. mai 2020, <http://ret.nu/Ih4egPbs>

Fjørtoft, Kjell. *Oppgjøret som ikke tok slutt*. Oslo: Gyldendal, 1997.

Flem, Kåre. «KORT OG GODT Hemmelig.» *Dagbladet*, 23. september 2002. Hentet 6. mai

2002, <http://ret.nu/cluMexfu>

Fure, Odd B. «Norsk okkupasjonshistorie. Konsensus, berøringer og tabuisering.» I *I krigens*

kjølevann. Nye sider ved norsk krigshistorie og etterkrigstid, redigert av Stein Ugelvik Larsen, 31-46. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.

Gilje, Nils. *Hermeneutikk som metode. Ein historisk introduksjon*. Oslo: Det Norske

Samlaget, 2019

- Grimnes, Ole K. *Norge under andre verdenskrig 1939-1945*. Oslo: Aschehoug, 2018.
- Hegland, Jon R. *Angrep i skjærgården: norske motortorpedobåters operasjoner fra Shetland i 1941-1954*. Oslo: Dreyer, 1989.
- Helgeberg, Helge. «Forsoning etter 58 år». *Adresseavisen*, 14. september 2002. Hentet 6. mai 2020, <http://ret.nu/fH6yLA4W>
- Herskedal, Kjell. «Fikk minnesmerke 58 år etter tragisk forlis». *Aftenposten*, 17. september 2002. Hentet 6. mai 2020, <http://ret.nu/Wb75XklV>
- Hjeltnes, Guri. «*Historiene som enda ikke er fortalt.*» Prosa, februar 2017 hentet 10.03.20 fra: <https://prosa.no/artikler/essay/historiene-som-enna-ikke-er-fortalt>
- Keilhaug, Wilhelm. *Norges eldste linjerederi. Jubileumsskrift til Det Bergenske Dampskibsselskap 100-års dag*. Bergen: BDS, 1951
- Kom.kapt. Jensen, Rolf, red. *Sjømilitære samfunds kalender 1814 – 1964*. Horten: Sjømilitære samfund, 1965
- «Kongen avduker «Irma»-minnesmerke i Averøy.» *NTBtekst*, 01. juli 2002. Hentet 06. mai 2020, <http://ret.nu/u3dVBoOF>
- «Kongen avduker i Averøy.» *Adresseavisen*, 02. juli 2002. Hentet 06. mai 2002, <http://ret.nu/tEj1UI6D>
- «Kongen avduker minnesmerke i Averøy.» *Aftenposten*, 02. juli 2002. Hentet 06. mai 2020, <http://ret.nu/H8UDh7ZW>
- Kristiansen, Tom. «Alliert i krig og fred.» I *Sjøforsvaret i krig og fred – Langs kysten og på havet gjennom 200 år*, Bjørn Terjesen. Bergen: Fagbokforlaget, 2010.
- NBL – Norges biografiske leksjon. «Magne Skodvin». Sist endret 25.02.2020. Hentet 26. februar 2020. https://nbl.sn.l.no/Magne_Skodvin

Nordanger, Trygve. *Lang kyst! En fortelling om fartøyer og folk på norskekysten under krigen*. Bergen, Nordanger Forlag, 1975.

Nilssen, Astrup. Brev til Marcus Osen 16.04.97

Nilssen, Astrup. Brev til Per Danielsen, 15.04.97

Nilssen, Astrup. «Morsdagstragedien på Hustadvika.» *Nordlys*, 24. desember 1997.

NRK, *Fredag kl. 20.05 – Da freden kom til Norge*. Video, 27:35-01:17.50. Mai 2020.

<https://tv.nrk.no/serie/nyheter/202005/NNFA41021220/avspiller>

Pettersen, Lauritz. *Hjemmeflåten: mellom venn og fiende*, bind 5, *Handelsflåten i krig 1939-1945*. Oslo: Grøndahl/Dreyer, 1994.

“Reuter lager historier omkring «Irma».” *Tromsø, organ for nasjonal samling*, 18. februar 1944. Hentet 07. mai 2020, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_tromso_null_null_19440218_47_27_1

Ryymin, Teemu. «Å arbeide med tekstanalyse.» I *Historikerens arbeidsmåter*, redigert av Leidulf Melve & Teemu Ryymin, 44-69. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.

«Senket hurtigrute funnet.» *Aftenposten*, 04. november 1999. Hentet: 6. mai 2020, <http://ret.nu/IIIUg7wY>

Sivertsen, Svein Carl, red. *Viseadmiral Thore Horve fra Stavanger: glimt fra et eventyrlig liv i krig og fred*. Hundvåg: Sjømilitære samfund ved Norsk tidsskrift for sjøvesen, 1997.

Steen, Erik A. *Norges sjøkrig 1940 – 1945: Marinens operasjoner fra baser i Storbritannia m. v*, Del 2, bind 6. Oslo: Gyldendal Norske Forlag, 1969.

Skodvin, Magne. *Krig og okkupasjon 1939-1945*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1990.

«Sterkt møte med Irma-tragedien.» *NTBtekst*, 16. september 2002. Hentet 06. mai 2020, <http://ret.nu/w2d7hvl>

Stokke, Ole Kr. «Morsdagstragedien på Hustadvika.» *Tidens Krav*, 12. februar 1994.

Stokke, Ole Kr. «Vi var ikke barbarer.» *Tidens Krav*, 6. april 1991. Hentet 07. mai 2020, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_tidenskrav_null_null_19910408_82_79_1

Storm-Bjerke, Helge. *Klar til kamp: beretningen om de norske motortorpedobåters innsats i Kanalen og på Norskekysten under verdenskrigen 1940-1945*. Oslo: Gyldendal, 1953.

Sætra, Gunnar. «Sjøforsvaret beklager senking av hurtigrute.» *Nordlys*, 24. desember 1997.

Sætra, Gunnar. «Saken ble dysset ned.» *Nordlys*, 24. desember 1997.

«Okkupantene visste å utnytte allierte tabber i propagandaen.» *Sunnmørsposten*, 20. februar 2019. Hentet 07. mai 2020, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_sunnmorsposten_null_null_20190220_137_43_1

«Vil ha minnesmerke.» *Dagbladet*, 07. juni 1999. Hentet 06. mai 2020, <http://ret.nu/6i59V6Bt>

